

СЕЛОТО НА АХМЕТИ

ПОЛИТИЧКАТА ЕКОНОМИЈА НА МЕЃУЕТНИЧКИТЕ ОДНОСИ ВО МАКЕДОНИЈА

*Безбедносен проект на ESI во Македонија
помогнат од Министерството за надворешни работи на Швајцарија*

Скопје и Берлин
1-ви октомври 2002

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Извештајот ја истражува политичката економија на етничките односи во Македонија - "поинаквиот конфликт" врзан за намалувањето на ресурсите и за опаѓањето на стилот на животот што толку често поминува незабележано.

Вниманието е насочено кон регион што е населен со 52.000 луѓе во Западна Македонија, од кои 50 насто се етнички Албанци и 40 насто етнички Македонци. Како и во повеќето други делови на Македонија, Кичево (на албански: *Керчова*) има длабоко вкоренета традиција на етнички соживот. Со децении во општината нема случаи на насилство меѓу заедниците, а ситуацијата остана смирена дури и во врвот на минатогодишните борби. Сепак, и овдека меѓу етничките заедници се покажуваат различни економски и социјални знаци коишто се чинат програмирани да произведат меѓуетнички сомневања и страв.

Зајас, "селото на Ахмети", е селска заедница од десетина илјади луѓе во Кичевскиот регион. Тоа е домот на герилскиот водач преобратен во партиски политичар, Али Ахмети, кој го предводеше востанието што ја доведе земјата до раб на граѓанска војна во 2001 година. Македонската држава главно е отсутна од секојдневието на луѓето од Зајас и во другите албански селски подрачја. Во тие места речиси и да нема официјална вработеност и постојат малку инфрструктурни објекти. Локалната економија во целост е поттикната однадвор. Според некои воздржани проценки, етничките албански иселеници од Кичево кои работат во САД и низ Европа годишно дома праќаат повеќе од 16 милиони евра - повеќе од вкупната сума којашто како плати ја добиваат етничките Македонци вработени во јавните служби и некогашните социјалистички претпријатија во Кичево.

Мнозинското население во градот Кичево се етнички Македонци. Нивните животи се водени од кризата на индустриското општество создадено од југословенскиот социјализам. Животниот стандард кај македонските домаќинства доживеа колапс во последните две децении. Локалните индустриски капацитети одамна веќе не вработуваат никого, а јавната администрација е под притисок и на генералното намалување на нејзиниот број, но и на отворањето поголем простор за вработување на претставници од малцинствата. Речиси и да нема нов приватен сектор во етнички македонските делови на Кичево, со исклучок на неколку мали градежни фирми, продавници и кафулиња. Кризата со невработеноста најверојатно ќе се продлабочи и со секое исчезнување на работните места се турка уште едно домаќинство во сиромаштија.

Меѓуетничките односи во Кичево се врамени во овој парадокс. Како главни добитници од четиридеценискиот индустриски развој, етничките Македонци сега се оставени на ветрометината на брзата пропаст. Исклучувањето на Албанците од социјалистичкиот сектор и од неговата добробит ги принуди да бараат други економски стратегии, главно работно емигрирајќи или развивајќи мали по обем трговски активности, што на подобар начин ги подготви да го преживеат колапсот на социјалистичкиот систем. Сепак, слабоста на македонската држава е ограничувачки фактор колку за албанската, толку и за македонската заедница. Дијаспората носи богата потрошувачка активност и трговија во Кичево, но многу малку значи продуктивна инвестиција. Големи делови на албанската заедница остануваат заробени во кругот на неразвиеноста, особено во селските подрачја.

Ваквите различни искуства го објаснуваат различното поимање меѓу двете заедници за тоа *на кој начин* потфрлува македонската држава и кој ја плаќа цената за нејзиното нефункционирање. И покрај нивниот релативен просперитет, албанскиот поглед е обоен со животно искуство на исклученост. Албанците се борат да дојдат до системот на државно-спонзорираните бенефиции коишто се уште постојат. Што се однесува до Македонците, тие се чувствуваат како да се под опсада, и социјално и економски, и ги чувствуваат албанските барања како директна закана за сопствената позиција. Во вакви околности, борбата за контрола врз намалените јавни ресурси лесно бидува етнички обоена, давајќи и на македонската политичка економија експлозивна природа.

Привлечно е да се мисли дека потешкиот дел од постигнувањето на одржливиот мир во Македонија веќе е постигнат. Но, анализата што ја содржи овој извештај сугерира спротивен став. И македонската политичка елита и меѓународната заедница ќе мораат да се осврнат на многу од најтешките прашања во времето што е пред нас.

Главните одредби од Рамковниот договор од август 2001 (Охридскиот договор) - рамноправна застапеност на малцинствата во јавната администрација, јазичните права и засилувањето на локалната самоуправа - ќе бараат амбициозна програма за реформа на институциите и за прераспределба на јавните добра. Бидејќи Македонија е под притисок да ја намали јавната потрошувачка, ваквите настојувања бездруго ќе бидат доживевани како закана од страна на македонската етничка заедница, особено кога ќе се дојде до поделбата на вработувањето во јавниот сектор.

За растечката европска надворешна и одбранбена политика Македонија беше модел за тоа како усогласената интервенција може да го спречи конфликтот и да ја сврти кризата во дипломатски успех. За таквиот развој на настаните да се искористи и понатаму, Европската унија, сепак, ќе мора да развие една добра програма не само за примена на одредбите од Охридскиот договор, туку и за решавање на структурните причини за етничкиот конфликт. Само една сериозна заложба за европска помош којашто ќе го стави на дневен ред проблемот на индустрискиот пад и на селската неразвиеност ќе биде во состојба да ја врамнотежи опасната динамика што во моментот го образува македонското општество. Битката за стабилност во Македонија е далеку од добиена. Токму во места какви што се Кичево и Зајас имплементацијата на Охридскиот договор мора да почне да придонесува за подобрување на животот на луѓето.

- Содржина -

I.	ВОВЕД.....	1
II.	КОНТЕКСТ.....	3
III.	РАСТОТ И ПАДОТ НА ИНДУСТРИСКОТО ОПШТЕСТВО.....	7
	A. Транзицијата и вработеноста	7
	Б. Приватизацијата и нејзините последици	9
	В. Етничките Македонци и иднината на приватниот сектор.....	14
	Г. Политиката на ограничено вработување.....	15
IV.	ВНАТРЕШНАТА МИГРАЦИЈА И РАЗВОЈ.....	17
V.	ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА НА КИЧЕВСКИТЕ АЛБАНЦИ.....	20
VI.	ЗАЈАС И ОТСУТНАТА ДРЖАВА.....	25
VII.	СПРОВЕДУВАЊЕ НА ОХРИДСКИОТ ДОГОВОР ВО КИЧЕВО.....	29
	A. Албанците како јавни службеници	31
	Б. Албанскиот како официјален јазик	33
	В. Локална самоуправа.....	33
	Г. Заклучоци: надминување на политиката на сè или ништо?	36
	За <i>ESI</i>	40

- Листа на табели -

Табела 1: Демографскиот и етничкиот состав на кичевскиот регион.....	3
Табела 2: Истражување на јавното мислење на УНДП, декември 2000	8
Табела 3: Пријавена невработеност во Кичево, Другово, Осломеј, Вранештица и Зајас ...	8
Табела 4: Вработеноста во бившите социјалистички и јавни претпријатија.....	9
Табела 5: Сегашните деловни активности на А.Д. Тајмиште, најголемата Кичевска приватизирана фирма	11
Табела 6: 13-те приватизирани фирми во Кичево	12
Табела 7: 10-те јавни претпријатија во Кичево	13
Табела 8: Вработеност од страна на владата во подрачјето на Кичево.....	16
Табела 9: Промена на населението во 78 села во Кичевскиот регион од 1948-1994 година.....	18
Табела 10: Сегашни податоци за албанските, македонските и турските ученици од учебната 1989/1990 од гимназијата "Мирко Милески", Кичево.....	22
Табела 11: Завршни сметки за приходите на Кичево, Другово и Осломеј во 2000 година.....	26
Табела 12: Доделени средства од Програмата за водовод и канализации и од Фондот за национални и регионални патишта на Кичевскиот регион, 1997-2001 година	27
Табела 13: Проценка на вработеноста во јавниот сектор во Кичево, Другово, Осломеј, Вранештица и Зајас	32

I. ВОВЕД

Повеќето патници во Македонија поминуваат низ Кичево одејќи од Скопје за Охрид, преку Тетово. Но, повеќето од нив едвам и да го забележат градот, а уште помалку и напнатата социјална драма на современа Македонија што се одвива во овој регион.

Кога ќе влезе во Кичевскиот регион од запад, патникот прво доаѓа до селото Зајас, домот на герилскиот водач преобратен во партиски политичар, Али Ахмети. Востанието предводено од Ахмети ја доведе земјата на работ од граѓанска војна во 2001 година, а неговата сегашна партија, Демократската унија за интеграција, во меѓувреме стана највлијателната политичка сила во албанската заедница. На левата страна од патот што води низ Зајас стои куќата на вујко му на Ахмети, Фазли Велиу, којшто, од својот дом во дијаспората во Швајцарија ја формулираше идеологијата на косовското УЧК и на македонската ОНА. Селото нема вистински центар, туку е расфрлано со повеќе продавнички и кафеанчиња по главниот пат. Стариот рудник за железна руда Тајмиште лежи на десната страна, но не работи уште од средината на деведесеттите. Знакот на левата страна од патот упатува кон најголемиот работодавец во овој регион, термо-електраната Осломеј.

На приодите на градот Кичево патникот влегува во срцето на регионалната индустриска зона, со сите првокласни компании од социјалистичкото време наредени покрај патот како бисери на гајтан. Кога од главниот пат ќе сврти во градот, патникот влегува во Кичево преку главната градска улица, Булеварот "Ослободување", којшто го дели градот во две засебни целини: на лево е муслиманскиот дел (главно албански, но и турски), а на десно е македонскиот. Она што е лесно воочливо е дека за време на летните месеци албанската населба во градот е многу пожива. На левата страна од главната улица за пазарење "Александар Македонски" низ продавничките и кафулињата живо се пазари. На македонскиот крај од улицата има малку пазарџии. Повеќето од градежните зафати што се одвиваат покрај Булеварот "Ослободување" се финансирани од Албанци, вклучувајќи го и преуредувањето на некогашниот трговски центар во социјалистички стил којшто сега е претворен во центар за организирање на албански свадбени веселби.

Продолжувајќи по главниот пат, намерникот поминува покрај затворената фабрика за намештај и покрај големиот силос за жито на пекарата "Жито Караорман", пред да ги достаса празните полиња на некогашната земјоделска задруга, каде што и завршува урбаната градска средина. Доколку продолжите по истиот пат со уште неколку минути возење ќе влезете во етничкото македонско село Другово, каде што целата општинска администрација е сместена во една црвена зграда со изглед на привремено сместувалиште, а џамовите на локалната канцеларија на Министерството за правда се искршени. Следно по патот е малото, видно сиромашно село Извор, со текстилната фабрика и рибникот во негова близина. А потоа доаѓа Кичево, уште една македонска невпечатлива паланка.

Она што патниците кои само го одминуваат Кичево веројатно не го виделе е комплексната социјална динамика меѓу двете етнички заедници коишто одат по две различни развојни насоки, како и длабоките последици од оваа историја врз иднината на земјата.

Во овој регион со децении немаше речиси никакво насилство, а местото остана мирно дури и за време на најжестоките лански борби во кризните региони. Како и во поголемиот дел од Македонија, Кичево има длабоко всадена традиција на етнички

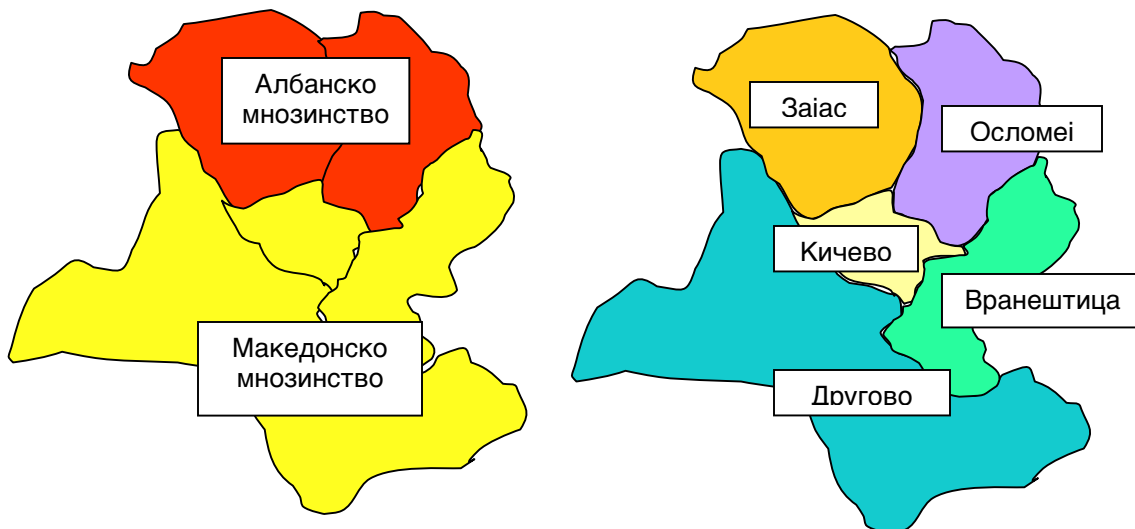
соживот. Иако Македонците, Албанците, Турците и Ромите живеат во главно одвоени секојдневија, бројни се областите каде нивните животи се преплетуваат. Градоначалникот на Кичево од партијата ВМРО-ДПМНЕ беше избран на таа функција во 2000 година со поддршка на кичевските муслимани. Со години наназад општинскиот весник се публикува двојазично, а во средното училиште има отприлика ист број на ученици Албанци и Македонци.

Но, приказната за Кичево е централна во врска со минатогодишниот македонски конфликт на еден многу подлабок начин. Овој регион со 52.000 луѓе содржи невообичаена разноликост на социјални и економски обележја. Различните етнички групи поминуваат низ длабоки социјални промени коишто ги насочуваат по значително дивергентни патеки. Овие патеки на развој (и пропаѓање) делуваат како програмирани за генерирање на меѓуетнички сомнеж и страв.

Оваа студија за економскиот и социјалниот живот на Кичево е напишана за да ја истражи политичката економија на етничките тензии во Македонија - "другиот конфликт"¹ врзан за намалените ресурси и за осиромашениот стил на живот често од странците поминува незабележан, а се заканува да ги поткопа важните дипломатски постигања од минатата година.

Извештајот е напишан и за да ги истражи потешкотиите коишто се исправаат пред спроведувањето на Охридскиот договор од 2001 година, со кого што прекинаа немирите предводени од Али Ахмети. Доколку Охридскиот договор е инструментот што би требало да ја одврати земјата од атмосферата на небезбедност, тогаш токму во места какво што е Кичево, коешто не беше вовлечено во политичката нестабилност, тој Договор би требало да ги постигне своите најголеми дострели. Доколку се разберат пречките што лежат на тој пат и ако се најдат начини како тие пречки да се надминат, тоа ќе биде клучот за успехот на новата македонска влада, а ќе обезбеди и ефикасна поддршка од страна на меѓународната заедница.

Кичевски регион: етнички профил и пост-1996 општинските гра

¹ Европската иницијатива за стабилност (*European Stability Initiative*), *The other Macedonian conflict*, Discussion Paper (*Другиот македонски конфликт*, прилог за расправа), февруари 2000, www.esiweb.org.

II. КОНТЕКСТ

Западниот македонски регион околу Кичево (на албански: *Керчова*), дом на 26.000 етнички Албанци, 21.000 етнички Македонци, 2.500 етнички Турци и 1.300 етнички Роми, е огледало на современото македонско општество.² Човек кога вози низ тие села, кога се шета низ кичевските улици, кога ги посетува фабриките и разговара со тамошните луѓе му се открива едно општество коешто се наоѓа сред својата социјална и економска револуција.

Социјалниот пејзаж на Кичево е формиран од успесите и падовите на индустриското општество создадено од југословенскиот социјализам. Во децениите што следуваа по Втората светска војна повеќето Македонци го напуштија тешкиот, традиционален начин на живот врзан за издршката од земјоделието и се преселија во градот Кичево привлечени од работните места во новиот индустриски сектор и од атракцијата на урбаниот начин на живот. Многу од селските подрачја беа оставени сосема ненаселени а самиот град стана живеалиште на три четвртини од бројот на сите етнички Македонци во регионот.

Табела 1: Демографскиот и етничкиот состав на кичевскиот регион³

Општина	1948	Вкупно	1994		
			Макед. %	Алб. %	Други %
Кичево	8,761	27,543	58.55	26.12	15.33
Другово	9,824	3,555	87.43	3.68	8.89
Осломеј	7,401	9,170	1.74	98.16	0.10
Вранештица	4,203	1,650	79.94	0.48	19.57
Зајас	5,949	10,055	2.79	97.12	0.09
Тотал	36,138	51,973	40.39	50.22	9.39

Извор: податоци од Пописот од 1948 и 1994, предвидени според општинските разграничувања од 1996

Во современото Кичево сè уште можат да се забележат остатоците од овој процес на индустријализација, поредени на улицата "Илинден" (позната и како Индустриска) - некогаш гордите претпријатија, рбетот на новото индустриско општество. Со во најголема мерка завршениот процес на приватизација, повеќето од овие претпријатија денес или се затворени или се тетерават во несигурната егзистенција. Од околу 6.600 работни места во социјалистичката економија во 1990 година, половината веќе се исчезнати, а процесот на нивното натамошно намалување е неминовен.

Локалното стопанство на кичевските етнички Македонци денеска во најголем дел зависи од околу илјада работни места (повеќе дури и од времето на социјализмот) обезбедени од државната термо-центра во Осломеј, којашто е дел од македонскиот енергетски систем на ЕСМ. Исто така, има еден број и на работни места произлезени од градежните активности во станбениот сектор коишто ги финансира јавното претпријатие за станбен простор од Скопје, раководено од поранешниот вмровски градоначалник на Кичево Илија Китаноски. Директорите на тие две јавни претпријатија се другари од детство и во моментот се сметаат за највлијателните фигури во малиот свет на кичевската политичка економија. Под власта на македонската влада на

² Пописни податоци од 1994 (оспорени од страна на Албанците, Турците и Ромите)

³ Според Законот за територијална поделба од 1996 година некогашната општина Кичево се подели на пет нови општини. Во овој извештај референцата "Кичевскиот регион" се однесува на состојбата пред 1996, а референцата "Кичевската општина" се однесува на општината добиена по 1996, составена од градот Кичево и шест околни села.

заминување нивните деловни и политички врски помогнаа да се одржат преостанатите фирми во општествена сопственост, меѓусебно взаемно тесно поврзани со мрежа на подизведувачи.

Без ваквото продолжување на приливот од јавните фондови, не би имало економска динамика во индустрискиот сектор. Етничките македонски директори на некогашните претпријатија во општествена сопственост (ПОС) предвидуваат невесела иднина. Тие, собрани во хотелот што е во сопственост на фирмата Тајмиште, чијшто рудник за ископ на железна руда е затворен од пред десетина години, го очекуваат пристигнувањето на странскиот инвеститор којшто ќе треба да го оживее локалното стопанство ("Фиат", сугерираат едни; "БАСФ", претпоставуваат други). Тие се жалат на опкружувањето на нивниот град од страна на Албанците и на нестабилноста на целиот регион. Под сегашните услови на "страв и несигурност", велат едни на други, и најдобрите фирми со најдобрите менаџери на светот не би успеале.⁴

Економската реалност со којашто се сега соочени кичевските етнички Македонци не е само атмосфера на стагнација, туку и на спор, но сигурен пад. Ваквиот процес произведе длабок страв од уназадување кај урбаните македонски домаќинства чијшто животен стандард колабира во последните две децении. Нивното чувство на несигурност е акутно.⁵ Со секое исчезнато работно место, уште едно домаќинство се турка кон сиромаштија. Некогашните ПОС одамна веќе не вработуваат, а јавната администрација е под притисок и за намалување на нејзиниот број и за отворање места за поголема малцинска застапеност во нејзините редови. Во етнички македонските делови на Кичево речиси и нема нов приватен сектор, со исклучок на неколку мали градежни фирми, продавници и кафеани.

Весна, главниот сметководител на метало-преработувачкиот ПОС "Тане Целевски", е типичен случај за тоа што значеше транзицијата на ниво на обичните домаќинства. До раните деведесетти, нејзиното семејство имаше две плати од вработувањата во ПОС и живееше со висок стандард вообичаен за урбаната средна класа во некогашна Југославија. Во раните деведесетти, нејзиниот сопруг во текстилната компанија "Кикотекс" беше прогласен за технолошки вишок, а беше премлад за да може да прима пензија. Надоместот што му беше платен при отпуштањето одамна е потрошен. Повремено, наоѓа работа како келнер за 5 евра дневно. Платата на Весна е 125 евра месечно, но доцни со месеци. Како што објаснува Весна, најосновните животни трошоци во Кичево изнесуваат најмалку 90 евра месечно: храна (60 евра); електрична енергија (15 евра); телефон (10 евра); и вода (5 евра). Привилегиите на средната класа што некогаш се подразбираа - автомобил, модерни домаќински апарати, годишен одмор на море - се работи од минатото. Фирмата на Весна ја очекува многу неизвесна иднина, а најверојатно ќе да отиде во банкрот. Доколу се случи тоа, уште едно семејство ќе ја пиомине линијата кон сиромаштијата.

Новиот приватен сектор е на другата страна на Булеварот "Ослободување" и во најголем дел е нов и албански. Има 184 продавници натрупани на албанскиот крај на улицата "Александар Македонски" во коишто се продаваат теписи, намештај, накит и венчални фустани. Овие продавници најдобро работат за време на летните месеци, кога илјадници албански емигранти се враќаат за да се оженат и за да изградат куќи во нивните села. Во тој период, албанскиот дел од градот врие од живост, а автомобили со регистерски таблички од Чикаго и Аљаска стојат паркирани на тротоарите. Многу од

⁴ ESI направи интервјуа со директори на многу приватизирани кичевски компании, во мај и јуни 2002.

⁵ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001), стр. 11.

кичевските 300 приватни таксисти живеат од превезувањето на дијаспората од и кон Скопскиот аеродром. Срцевината на албанското стопанство ја чинат трговци, ресторатери, градежници, менувачи на пари, накупци и неколку адвокати и лекари со приватна пракса.

Албанскиот економски "мотор" речиси целосно се придвижува од паричните трансфери од странство. Според некои воздржани проценки, современите кичевски *гастарбајтери* годишно испраќаат дома или трошат повеќе од 16 милиони евра - повеќе од вкупните плати исплатени на кичевските Македонци во јавниот сектор или во некогашните ПОС. Интересно, најголемиот нов приватен вработувач на етнички Македонци во Кичево е текстилната компанија "Химара", во сопственост и директорувана од еден Албанец, повратник од Франција.

Кичевските Албанци се приморани да ја канализираат својата енергија во ваквиот приватен сектор заради нивната традиционална исклученост од вработувањата во јавната администрација или ПОС - најголемиот заштитник на етничката македонска заедница. Иако се 50 насто од населението во Кичево, Албанците држат само една третина од работните места во јавната администрација, односно 14 насто ако од вкупната бројка се исклучат училишните наставници. Од 1.000 вработени во електраната во Осломеј, село речиси сосема населено од Албанци, има помалку од 60 вработени Албанци. И во другите некогашни ПОС се чини дека има многу малку вработени Албанци.

Меѓуетничките односи во Кичево се врамени од овој парадокс. Како најголеми добитници од четвородеценискиот индустриски развој, етничките Албанци беа оставени на ветрометина заради драстично променливата среќа. Истовремено, исклучувањето на Албанците од социјалистичкиот сектор и од бенефициите што тој ги нудеше ги принуди да бараат други економски начини, главно работно исселување и мали трговски бизниси, што ги направи многу поподготвени за да ја преживеат пропаста на социјалистичкиот систем.

Ваквите различни искуства ја објаснуваат различната перцепција меѓу двете заедници за тоа како не функционира македонската држава и кој ја плаќа цената за тоа потфрлање. Со една нога надвор, албанската заедница ја чувствува државата како туѓа и без одговор на нивните потреби. И покрај нивниот релативен просперитет, ставот на Албанците е обоен од животното искуство на исклученост низ коешто поминале. Што се однесува до Македонците, тие се чувствуваат како под опсада, социјална и економска. Државната машина станува сè послаба, без вистинско разбирање на развојот во пост-социјалистичкото, пост-индустриското општество. Бидејќи економските привилегии коишто беа врзани за контролата на администрацијата исчезнуваат, тие не се во состојба да го разберат ненадејниот обрт во нивната среќа.

Разликата во перцепциите помага да се објасни зошто образованието стана толку вжештено прашање во македонската политика. Одвај 10% од Албанците во месноста Зајас напредувале по основното образование.⁶ За овие Албанци, принудени или да останат во селото или да го напуштат регионот во потрага по работа, отсуството на формалното образование е постојан доказ за дискриминацијата вршена од страна на македонската социјалистичка Република. Состојбата сега се менува и денеска бројот на Албанците и етничките Македонци е речиси изедначен во двојазичното средно училиште "Мирко Милески". Но, промените бездруго бараат време, што ќе земе цела една генерација да се изнедри од албанската заедница.

⁶ Извор: Завод за статистика на Македонија, Попис 1994.

За многу етнички Македонци, образовниот профил на Албанците е знак за нивната заостанатост и за нивната неспособност да партиципираат во модерното општество. Мнозинството од урбаните Македонци во Кичево се имаат стекнато со средно или со високо образование. Нивниот привилегиран достап до образовниот систем беше клучот за учеството во поделбата на бенефициите од социјалистичката економија каде работните места беа стриктно градиани според образовните квалификации. Сега, тие се збунети од новите правила на игра според кои врската меѓу доброто образование и добриот животен стандард веќе не постои.⁷ Тие не разбираат како необразованите Албанци се во состојба да купат престижни локации и објекти во центар на градот. Ваквото обезвреднување на образованието е навреда за нивниот социјален статус и пречесто се објаснува како доказ за присутноста на криминалот меѓу Албанците.

Директорот на електраната Осломеј, Благоје Деспотоски, го памети албанскиот политички лидер Али Ахмети од времето кога заедно учеле во кичевската гимназија, единствената средношколска установа во регионот.

"Тој беше една година зад мене. Тогаш беше никој и ништо, ништо не знаеше. А сега поставува услови и не уценува. Јас студирав, тој не. Не можам да го почитувам денеска."⁸

Албанците од генерацијата на Ахмети беа сосема незадоволни од образовниот систем којшто, на ниво на универзитетското образование, беше спроведуван само на македонски јазик, што беше случај едно време и на средно-образовното ниво. Некои од најрадикалните заговорници, вклучувајќи го и вујкото на Ахмети, Фазли Велиу, беа наставници гневни на интелектуалниот естаблишмент во Македонија. Велиу предаваше во кичевската гимназија пред да замине за Косово, а од таму за Швајцарија. Албанците, дури и оние кои одамна заминале и се враќаат само на посети, ја искажуваат својата фрустрација во врска со тоа како достапноста до образованието и формалните квалификации беа користени во минатото за да се блокираат нивните кариери.

Очигледен е недостатокот од меѓусебно почитување кај различните заедници, што постојано избива на површина во разговорите за општата стопанска состојба. Многу Албанци гледаат на Македонците како на луѓе на кои им недостасува иницијатива и кои не сакаат многу да работат, "претплатени" на државна служба и мрежи од "врски". Многу Македонци гледаат на Албанците како на заостанати и спремни за криминал. На новото богатство кај нивните албански соседи не се гледа како на потенцијален капитал за инвестиции или како на тешко заработени пари во странство, туку како на плодови од илегални активности. "Кога ќе ми го видат имотот, велат дека сум трговец со дрога", процедува низ заби еден сопственик на голем рент-а-кар сервис за луксузни лимузини во САД кој, како што кажува самиот, "ја открил Аљаска во 1971 година". Јазикот на "неконтролираната корупција" и "организираниот криминал" ги покриваат сите префрлања, какви и да се тие, меѓу двете заедници.

⁷ Во еден извештај на Светската банка се забележува дека "просечната стапка на посетување на дополнителна година во школувањето достигнува 7,6 насто, што е во рамките типични за индустријализираните пазарни економии" (World Bank, *Enhancing Growth* - Светска банка, Поттикнување на развојот, 1998, стр. 58). Сепак, ова е погрешно насочување, бидејќи е применето само на јавниот сектор каде што државата ја одредува висината на платата според нивото на образованието. Тоа не се однесува на пазарот на трудот во целост, како што и самата Банка забележува во еден друг извештај (FYROM *Focusing on the Poor* - БЈРМ Фокусирање врз сиромашните, 1999, стр. 23): "За разлика од повеќето земји, приватниот сектор ја наградува образованоста помалку отколку јавниот сектор. Овој по малку збунувачки факт е својствен за растот на приватниот сектор во индустриските гранки што бараат ниска образовна структура."

⁸ Интервју со ESI во јуни 2002. Ахмети, всушност, има студирало на Приштинскиот универзитет.

Во реалноста, сепак, слабоста на македонската држава е ограничувачки фактор за развојот на албанската заедница, колку што е и за Македонците. Богатството на дијаспората ја финансира потрошувачката и трговијата во Кичево, но многу малку на продуктивен начин. Големи делови од албанската заедница остануваат заробени во круговите на неразвиеноста, особено во селските подрачја. Емиграцијата на Албанците и понатаму е единствениот спасоносен појас за притисокот создаден од пропаѓачкото кичевско стопанство. За повеќето Македонци во овој регион таков појас за спасување нема на располагање.

III. РАСТОТ И ПАДОТ НА ИНДУСТРИСКОТО ОПШТЕСТВО

A. Транзицијата и вработеноста

Економската транзиција во Македонија, во потесната смисла на списокот од посебни мерки коишто ги пропагираа меѓународните финансиски институции низ сите пост-комунистички земји, е главно завршена. Главните институции на социјалистичкото стопанство, како заводите за платен промет и централните органи за планирање, веќе не постојат. Приватизацијата на претпријатијата во општествена сопственост и банките е во мошне одмината фаза. Повеќето од капацитетите коишто можеа да привлечат купувачи веќе се продадени, па иако некои некогашни ПОС сè уште работат под заштитниот чадор на државата, многу од нив всушност се ликвидирани. Новите иницијативи во македонската економија сега се предмет на "натпреварувачките дисциплини" од областа на пазарната економија.

Но, за македонскиот народ, економската транзиција во најголем број случаи беше почувствувана како колапс на животниот стандард и како општ пораст на економската несигурност. Според Програмата за развој на Обединетите нации (UNDP),

"транзицијата кон пазарното стопанство... доведе до масовна невработеност, остар пад на семејните примања, намалување на државната социјална помош и пораст на општото ниво на сиромаштијата - широко распространета и мошне вознемирувачка за голем дел од населението."⁹

Официјалната бројка на невработени се дуплираше откако започна транзицијата и достигна повеќе од 30%, распространувајќи се низ сите социјални и етнички групи.¹⁰ Близу половината од оние под 30 годишна возраст никогаш не биле формално вработени, без разлика на високото образовно ниво. За оние коишто сè уште беа вработени, платите им беа намалени и често се во големи доцнења со исплатата, а 90% од вработените чувствуваат барем некаква вознемиреност околу можноста да ја загубат работата. Социјалните програми за помош не успеваат да обезбедат ефикасна мрежа за социјална сигурност - 49% од корисниците на социјалната помош изјавуваат дека, и покрај бедниот начин на живот, помошта што ја добиваат од државата ја трошат во првите десет дена од месецот.¹¹

Во индустрискиот сектор што некогаш го обезбедуваше најголемиот број вработувања во Македонија, економската транзиција остави многу претпријатија да се тетерават околу делче од некогашните производствени нивоа. Теориски, ослободувањето од

⁹ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001); Истражување на јавното мислење, ИСППИ, декември 2000, стр. 4.

¹⁰ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001).

¹¹ *Ибид.*, стр.29.

неефикасните фирми требаше да ослободи инвестициони средства за попродуктивна употреба во приватниот сектор. Па, сепак, одговорот на ова од страна на приватниот сектор беше спор, а потребата за вработување во него остана многу скромна. Само самата држава продолжи да обезбедува сигурни работни места, иако социјалниот статус и стандардот на живот врзан за работењето во државниот сектор се намалуваат секоја година. За обичните Македонци прашањето што мора да си го поставуваат е - транзиција, но кон што?

Табела 2: Истражување на јавното мислење на УНДП, декември 2000¹²

Што ве прави да се чувствувате најнебезбеден?	Процент на одговори
Невработеноста	57.2
Ниските примања и покрај тоа што сум вработен/а	16.2
Малата социјална помош од државата	6.2
Етничките тензии	5.0
Криминалот	4.3
Негативното влијание од меѓународната заедница	2.4
Негативното влијание од соседите	1.9
Недостатокот на можности за достап до здравството	1.7

Ваквите трендови стануваат многу повоочливи кога се истражуваат места какво што е Кичево. Индустриските работни места што некогаш го сочинуваа работот на локалното стопанство се намалија за повеќе од половина, а преостанатите изгледаат мошне несигурни. Новиот приватен сектор главно е сочинение од семејни бизниси како продавнички и кафулиња, со мал градежен сектор мошне зависен од нарачките во јавните работи. Само неколку фирми израснаа до ниво да можат да понудат двоцифрени вработувања. Со стегањето на производствениот сектор, економската и социјалната важност на државата како работодавач, наместо да се намалува, станува сè поголема.

Табела 3: Пријавена невработеност во Кичево, Другово, Осломеј, Вранештица и Зајас¹³

Пријавена невработеност	Број
Мажи	4,969
Жени	3,483
Град	5,371
Село	3,081
Неквалификувани работници	4,109
Полуквалификувани работници	741
Квалификувани работници	1,228
Техничари	1,983
Вишо и високо образовани	391
До 30 години старост	3,541
Меѓу 31 и 40 години старост	2,412
Меѓу 41 и 50 години старост	1,431
Над 50 години старост	1,068
Вкупно	8,452

¹² Ибид., стр. 121.

¹³ Извор: Биро за вработување (податоци од 31 декември 2001). Обрнете внимание на старосната структура на невработените (41% помлади од 30 години), на квалификациската структура (48% неквалификувани) и географската распространетост (63% во градот).

Б. Приватизацијата и нејзините последици

Како и во другите делови на Македонија и на Балканскиот регион, економската транзиција во Кичево прерасна во болен процес на де-индустријализација. Четвртината од некогашните социјалистички претпријатија веќе се ликвидирани, а половината од индустриските работни места веќе ги нема. Повеќето приватизирани фирми беа продадени низ процес на внатрешни приватизации на нивните вработени и менаџерските тимови коишто не отстапија од своите функции раководејќи со постепено губење на вредноста на имотот.

Од 32 важни државни или претпријатија во општествена сопственост во регионот на Кичево, 13 веќе се приватизирани, две чекаат приватизација, девет се во ликвидација и осум остануваат во јавна сопственост.¹⁴ Во 1989 година државните и фирмите во општествена сопственост обезбедувале вкупно 6.623 работни места. До 2002 година оваа цифра се преполовила, на 3.298. Има уште 490 работни места коишто се останати во фирмите што очекуваат приватизација, а во пост-приватизираните фирми широко е раширена превработеноста.

Приватизацијата донесе многу малку нови капитални инвестиции во некогашниот социјалистички сектор. Само четири од 13-те приватизирани фирми биле купени од надворешни инвеститори. Ни една од фирмите сместени во Кичево не привлече странски интерес, иако има две подрачни единици на државните компании што им беа продадени на странски инвеститори: "Македонски телеком" и "Стопанска банка".

И интересот на домашните инвеститори беше слаб. Само две фирми беа купени од приватен интерес што доаѓал вон претпријатието. Земјоделскиот комбинат бил купен од Благоја Ѓорѓиоски, главниот кичевски етнички македонски претприемач, откако задругата банкротирала. Другата домашна инвестиција била купувањето на еден од двата кичевски хотели, Хотелот "Унион", од страна на еден професор и двајца претприемачи. Покрај тоа, локалниот погон на ликвидираниот керамички комбинат, фабриката за цигли во Вранештица, била купена од "Гранит", наследникот на некогашниот македонски градежен гигант.

Табела 4: Вработеноста во бившите социјалистички и јавни претпријатија

	Бр. на фирми	Работни места
Јавни и претпријатија во општествена сопственост (1989)		6,623
а. приватизирани компании до денеска	13	1,145
б. компании останати во јавна сопственост	8	1,631
в. компании што чекаат на приватизација	2	490
г. компании во процес на ликвидација	9	32
Бивши јавни и претпријатија во општествена сопственост (2002)	32	3,298

Покрај овие примери, лимитираната вредност на претпријатијата што се нудат и недостатокот од домашни инвестициони средства значеше дека економската транзиција во Кичево беше процес на внатрешна приватизација. Акциите им беа поделени на работниците, со одбивање на вредноста во однос на неисплатените плати,

¹⁴ Овие податоци ги наведуваме според списокот на Агенцијата за приватизација од Скопје, проверени во разговори со голем број на стопански актери (директори на претпријатија, претставници на министерства) во самото Кичево.

или им беа продадени на менаџерите со неопходниот попуст во цените, за плаќање на долгогодишни рати. Процесот не привлече нов капитал за инвестиција или реструктурирање, оставајќи ги компаниите да се справуваат со технолошки заостанатите производствени средства. Всушност, со трансферот на сопственоста во рацете на постоечката работна сила, таквиот приватизациски процес го направи реструктурирањето на претпријатијата слабо веројатно, бидејќи ниту работниците, а ни менаџерите немаа намера самите да се отпуштат од работа. Законот што беше на сила до 1998 година определуваше дека акциите слободно може да се тргуваат само меѓу вработените, додека продажбата на акциите на надворешни лица бараше дозвола од управата на компаниите.¹⁵

Последиците од приватизацијата ги оставија повеќето од кичевските претпријатија да работат со само мал дел од нивните некогашни капацитети, со тешки кредитни обврски и голема невработеност. Како и во другите делови на Македонија, резултатите беа мошне разочарувачки. Во еден извештај од април 2000 година, ММФ забележува: "Со приватизацијата што се приведува кон нејзиниот крај, резултатите се под очекувањата. Внатрешната сопственост на акциите од страна на работниците и менаџментот се прошири, благодареејќи на преовладувачкиот модел на внатрешна, инсајдерска приватизација... и покрај влијанието од надворешните фактори, вкупното финансиско работење на трансформираниите претпријатија во најголем дел не се подобри."¹⁶

И додека приватизираните компании во Кичево се трудеа да го намалат бројот на вработените низ природен одлив и преку замрзнување на новите вработувања, проблемот на превработеноста и денес е сериозен, како и несоодветните структури на вработените во многу од нив, покажувајќи ја големината на прилагодувањата што се уште стојат пред нив.

Раководството на пекарата "Жито Караорман", којашто во моментот вработув 153 лица, признава дека би можеле да работат со истиот капацитет и со помалку вработени. Во 2000-та, пекарата направи обрт од 3.9 милиони евра.¹⁷ За споредба, приватната кичевска пекара "Диме доел" постигна петина од овој обрт на "Жито Караорман" (783.000 евра) со само 17 вработени.¹⁸

Метало-преработувачкиот капацитет "Тане Цалески", што се уште чека на приватизација, е уште една од компаниите коишто не успеаја да се транзитираат кон пазарната економија. Пред десет години, своите производи ги продаваше на пазарите во Советскиот Сојуз, Чехословачка и Италија. Сега, кога своите суровини мора да ги увезува според пазарни цени, компанијата не може да им конкурира на кинеските, бугарските и турските производители. Неспособни да најдат пазар за своите производи, таа се повеќе пропаѓа и можеби оди кон неповратно банкротирање.

Текстилната фирма "Кикотекс" шие полупроизводи во име на еден друг производител за германскиот пазар. Фирмата беше принудена да го намали бројот на вработените за половина, но со преостанатите 260 вработени се уште е вториот најголем работодавач

¹⁵ World Bank, *FYR Macedonia: Country Economic Memorandum -Enhancing Growth* (Светска банка, БЈР Македонија: Економски меморандум за земјата - Поттикнување на растот), 30 ноември 1998, стр. 18.

¹⁶ IMF, *Former Yugoslav Republic of Macedonia - Recent Economic Development* (ММФ, Бивша југословенска Република Македонија - Последни трендови во економскиот развој), 25 април 2000, стр. 48.

¹⁷ Агро-консултантот ВИЗИ, Студија за економскиот развој на регионот на Кичево, Скопје, февруари 2002, стр. 33.

¹⁸ Ибид., стр. 40.

меѓу приватизираните компании. Таа во секторот на текстилот е приморана да се натпреварува со евтините нови економии во регионот и низ светот. Низ Југо-источна Европа, каде што според светските стандарди платите и не се така ниски, иднината на текстилната индустрија изгледа невесело. Еден неодамнешен преглед на овој производствен сектор во Босна забележа дека "само оние компании кои се во можност постојано да инвестираат и во погоните и во иновативните производи ќе имаат свој дел на меѓународниот пазар. Производите можат да се купат од евтините нови економии на Југо-источна Азија по цена што текстилните производители во Босна и Херцеговина никогаш не можат да се надеваат дека ќе ги достигнат".¹⁹

Табела 5: Сегашните деловни активности на А.Д. Тајмиште, најголемата Кичевска приватизирана фирма²⁰

Област	Активности	Локација	Вработени
Рударство	Ископ на камен и сепарација, производство на мермер, подизведувач за електраната Осломеј, за ФЕНИ од Кавадарци, рудникот за бакар од Бучим и за Гранит (јавно градежно претпријатие); исто така активни и во Албанија	Кичево	150
Метало-преработувачка индустрија	Механички конструкции (алуминиум, делови за автопат), железарија, одржување и поправки	Кичево	65
Услуги	1 хотел, 2 ресторани, 3 работнички мензи, малопродажна мрежа, сервиси за поправка на електрични производи, 1 бензинска пумпа	Кичево & Гевгелија	55
Земјоделие	"Здрава храна": риба, јаболки, мед, печурки, месо (телешко, јагнешко, козјо); одгледување на кучиња и свињи	Зајас	25
Градежништво	Системи за наводнување, канализација, изградба	Кичево	20 + повремени вработувања
Вкупно			315

Конечно, случајот со Тајмиште, некогашниот рударски комбинат чијашто главна дејност, самиот рудник за железо, се затвори пред цела деценија. По внатрешната приватизација, неговиот динамичен директор (кој е и најголемиот акционер) напорно работеше за да го сочува работничкиот колектив цел, а Тајмиште останува најголемиот приватен работодавач во ова подрачје. Компанијата успева да преживее благодарейќи на цела низа претприемачки активности - рибник, свињогојство, ресторан на грчко-македонската граница, бензинска пумпа, рудник, ковачница, како и различни палопродажни објекти и киосци. Со така развиена мрежа на активности каде сите работат со свои мрежи на приходи, невозможно е да кажете која од овие дејности, всушност, е профитабилна - проблем што отсекогаш ги оптоваруваше некогашните југословенски бизниси.

¹⁹ ФИПА, *Bosnia and Herzegovina Textile and Clothing Industries - Profile Report* (ФИПА, Босанско-херцеговската текстилна и индустрија за облека - Извештај за профилот), Сараево, 2002, стр. 6.

²⁰ Извор: А.Д. Тајмиште (директор Владимир Толески). ФЕНИ беше купен од Французи, а Бучим од бугарски инвеститори.

Табела 6: 13-те приватизирани фирми во Кичево²¹

Компанија	Опис на работата	Метод на приватизац.	Процент бр. на вработ.
Тајмиште	Некогашна рударска фирма	Внатрешен	315
Кикотекс	Текстил	Внатрешен	260
Жито Караорман	Пекара	Внатрешен	153
Гранит (погон Кичево)	Градежништво	Внатрешен	110
Извор ДОО	Текстил	Внатрешен	75
Стпанска банка (филијала Кичево)	Банкарска филијала	Старнски инвеститор	60
МК Телеком	Подрачна канцеларија	Старнски инвеститор	57
Земјодлски комбинат Кичево	Земјоделе	Приватен локален инвест.	45
Керамички комбинат Вранештица	Фабрика за цигли	Купена од домашна компанија по неговата ликвидација	30
Агрокоп	Трговија	Внатрешен	20
Хотел Унион	Хотел и ресторан	Приватен инвеститор	15
Кичевопром (ДОО)	Пререгистрирана трговска компанија	Внатрешен	4
Кичевопром-кланица	Кланица	Внатрешен	1
Приватизирани компании			1,145

Компаниите можат прилично време да живуркаат во вакви услови. Дури и по приватизацијата тие ги задржаа специјалните односи со државните банки, како и нивните постоечки договори со другите јавни компании на кои им беа добавувачи или муштери, но и преференцијалните третмани од страна на даночните власти и јавните комунални компании. Ним им се дозволени меки буџетски ограничувања, што им овозможува да продолжат да работат со загуби. Но, до 1998 година стана јасно дека се натрупува проблемот со ликвидноста во поранешниот сектор во општествена сопственост. Според ММФ, 46% од сите македонски компании почувствувале неликвидност до крајот на 1998 година, споредено со само 17% во 1996. Процентот на работници вработени во неликвидни фирми рипна од 24% на 42% во истиот период. ММФ констатира дека постои општ пад во работата на приватизираните компании паралелно со процесот на продолжување на приватизацијата:

"Континуираните загуби во секторот на претпријатијата првенствено доаѓа од несоодветниот број на вработени и високата цена на трудот и во приватизираните и во државните и општествено поседуваните претпријатија... Загубите во работењето главно се финансираат со доцнењето на платите и со доцнењето на подмирувањето на обрските кон добавувачите, кон државата и кон банките. Иако во периодот 1996-98 доцнењето на платите во секторот на претпријатијата во целост благо падна

21

Како што се жали Светската банка во повеќе наврати, "јавно достапни има малку информации за сопственоста или за финансиското делување на претпријатијата, а она што е достапно е тешко да се разбере": World Bank, *Enhancing Growth* (Светска банка, *Поттикнување на растот*), 1998, стр. 29. Како резултат на ова, податоците во оваа и во наредната табела се собрани од различни извори (пензискиот фонд, подрачната единица на Министерството за економија во Кичево, општинската администрација), а потоа се проверени во разговор со менаџерите на повеќето од овие компании (Тајмиште, Кикотекс, Жито Караорман, РЕК Осломеј, Стопанска банка, Земјоделскиот комбинат, Тане Цалевски). Ова е најдобрата достапна проценка во овој момент.

на околу 7% од БОП во 1998, благодарейќи на намалувањето на доцнењето на платите од страна на приватните и државните и претпријатијата во општествена сопственост, тие *понатаму се зголемија во трансформираниите претпријатија то околу 4% од БОП.*"²²

Неодамна, Народната банка на Македонија објави дека 29,4% од вработените во Македонија не ги примиле платите за февруари 2002 година.²³

Пост-приватизираната економија на Кичево останува тешко зависна од државниот сектор, особено од една од неговите компании, термо-електраната во Осломеј. Заедно со Форт и Сепарација, две компании кои од неодамна се одделија од електраната, РЕК Осломеј обезбедува близу третина од сите работни места низ јавниот и некогашниот сектор во општествена сопственост. Платите во РЕК-от се 250 евра, прилично над просекот. Со речиси 1.000 вработени, во РЕК сега има повеќе вработени отколку во социјалистичкиот период, а особено многу повеќе отколку што се меѓународните стандарди за електрани од големината на оваа. РЕК е и важен муштерија на приватните градежни фирми на етничките Македонци. Дури и конгломератот Тајмиште ги дава под "лизинг" на РЕК некои од своите работници, по профитабилна стапка. Кичевската директорска елита се согласува дека, без РЕК, Кичево би станало "економски град на духови".

Табела 7: 10-те јавни претпријатија во Кичево²⁴

	Активности	Вработени
<i>Јавни претпријатија</i>		
РЕК Осломеј	Термо-електрана (вклуч. рудник за јаглен, ФОРТ и Сепарација)	1,000
ЈП Комуналец	Комунално претпријатие (вклуч. Кичево Поле ДОО)	160
ЈП Мак. шуми-Стопанство "Лопушник"	Шумарство	(дел сезонци) 198
ЕСМ (подрачна единица Кичево)	Дистрибуција на ел. струја	110
ЈП Македонија пат (Кичево)	Регионално одржување на патишта	80
Пошта	Пошта	46
Македонски железници	Железница	25
ЈП за станување	Изградба на станови	12
<i>Чекаат приватизација</i>		
ЕМО-Електромонтажа Охрид АД	Производство на електрични столбови	177
"Тане Цалевски"	Метало-преработувачка	313
Сите јавни претпријатија		2,121

Со тоа електраната, којашто припаѓа на државното Електростопанство на Македонија (ЕСМ), не само што стана последната надеж за вработување, туку и примарен извор за правење бизнис на другите фирми коишто се борат за опстанок. Со инвестирање на

²² *Ибид.*, стр. 50 (курзивот е наш).

²³ Народна банка на Република Македонија, Месечен извештај 3/2002, стр. 9.

²⁴ Види ја претходната фуснота.

повеќето од своите приходи во плати за вработените и во договори со подизведувачите, ЕСМ ја намалува својата капитална вредност. Оваа своја улога ќе може да продолжи да ја игра сè додека ја избегнува приватизацијата или реструктурирањето и е подготвен трошоците за својата сегашна социјална политика да им ги префрли на идните генерации.

В. Етничките Македонци и иднината на приватниот сектор

Патот за излез од индустрискиот пад на Кичево би бил во создавањето на нов приватен сектор - тоа е завршната цел на стратегиите за економска транзиција предложени низ целиот регион. Но, она што е зачудувачко за Кичево е ограниченото знаење, па дури и недостатокот од интерес на страната на јавните институции за развојот на овој нов сектор.

Според Државниот завод за статистика во Скопје, на подрачјето на Кичево има регистрирано 2.357 фирми. Многу локални бизнисмени мислат дека оваа цифра е надуена, бидејќи вклучува и многу компании коишто во меѓувреме престанале да постојат, но не биле формално ликвидирани. Еден неодамнешен извештај на OECD и на ЕБОР за развојот на приватните претпријатија на национално ниво сугерира дека регистрираните фирми "можат да се категоризираат како многу активни, делумно активни и сосема неактивни и тоа во подеднакви пропорции".²⁵ Меѓу формално регистрираните компании во Кичево две третини се трговски компании, во малопродажба или големопродажба, или сервиси за поправка. Девет насто се во угостителските дејности (кафеани, ресторани и хотели) и уште девет насто во областа на транспортот и комуникациите (меѓу кои такси компаниите заземаат истакнато место). Следните 10% се регистрирани како производствени компании, но многу од нив се очигледно неактивни, а исклучително е тешко за нив да се формира мислење од каков било официјален извор на информации.

Меѓу кичевската етничка македонска заедница има само три нови приватни претпријатија со повеќе од 30 вработени: две градежни фирми, "Бистро дрво" и "Бемос", и една текстилна компанија, "Осогово". Растежот на "Бистро дрво" има длабоки корени во социјалистичкото минато. Тоа се појави како продолжение на една станбена задруга основана во 1985 година којашто беше овластена за продавање на градежен материјал со намалени даночни стапки на приватни градители, главно Албанци. Потоа таа задруга прерасна во приватна компанија "Наш дом", вработувајќи шест работници, и во градежната фирма "Бистро дрво" којашто вработува 70 луѓе. Специјализирана во станбената изградба, "Бистро дрво" зависи од зделки со јавните претпријатија на локалната власт и од специјализираните фондови наменети за инфраструктурата од водоснабдувањето и одводот на вода.

Од компаниите што постојат со повеќе од пет вработени има две пекари, неколку фирми што продаваат градежен материјал, неколку трговци на големо во областа на храната и пијалоците, дузина такси компании и неколку од најголемите кафулиња и ресторани. Има извесна вработеност и во областа на производството на намештај и металопреработувачката, два рибника за пастрмка, неколку слаткарници и керамичарски работилници.

²⁵ OECD и ЕБОР во соработка со Министерството за економија, *Entrepreneurship and Enterprise Development in the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Country Assessment and Action Plan (Претприемаштвото и развојот на претпријатијата во бившата југословенска Република Македонија. Проценка за земјата и акционен план)*, јули 2001, стр. 16.

Токму вакви локални бизниси можеа да се најдат на ова подрачје и пред Втората светска војна и на кои им беше до извесно ниво дозволено да работат и низ социјализмот како *мало стопанство*. Според официјалните статистики, веќе имало 494 мали бизниси во кичевскиот "индивидуален сектор" во 1989 година: 285 продавачи, 122 вработени во транспортната дејност, 49 во трговијата и 38 во угостителството.²⁶ МИзвештајот на OECD/ЕБОР истакнува дека многу од бизнисите се "мали операции, со низок ризик и со ниска капитална интензивност, како продажбата на мало".²⁷

Меѓу кичевските етнички Македонци тешко е да се предвиди во моментов каде ќе се појави динамиката за субстанцијален раст во вработувањето во приватниот сектор. На македонскиот крај на улицата "Александар Македонски", главната шопинг зона во Кичево, продавниците и кафеаните често се празни, а бројот на слободните локации расте. Колапсот на приходите на домаќинствата во Кичево значи дека малопродажбата нуди слаба алтернатива за македонските мали претприемачи. Тоа, од друга страна, служи како мошне ограничен извор на средства за вложување во нови продуктивни бизниси.

Тешкотиите во пронаоѓањето на инвестиционен капитал и адекватна обученост на работната сила претставуваат дополнителни бариери за развојот на приватниот сектор. Во Кичевската општина 21% од работоспособното население никогаш не завршило основно образование, а дополнителни 33% имаат само основно образование. Во руралните подрачја, пропорцијата на необразовани над основно образование достигнува 90% во Зајас.²⁸ До раната 2002 година единствена банкарска институција која работеше на ова подрачје беше филијалата на Стпанска банка. Во 2001 година оваа банка одобрила 16 комерцијални кредити, со вкупно скромна вредност од 260.000 евра.²⁹

Накратко, во места како Кичево, растот на приватниот сектор којшто може да ги надомести изгубените работни места заради колапсот на македонското индустриско општество не се раѓа по природен пат, од пепелот на социјалистичката економија.

Г. Политиката на ограничено вработување

Со малку вработување што ќе се случи во продуктивниот сектор на економијата, зачувувањето на работните места во јавната администрација станува клучен приоритет за кичевската етничка македонска урбана средна класа. Условите за вработените во јавниот сектор не се особено атрактивни. Задржување на платите е на сила во последните години, а да се биде "на буџет" повеќе не нуди ни општествен статус ни стандард на живот како што беше случај за време на минатиот режим. Сепак, за еден важен сегмент на кичевската етничка македонска заедница тоа продолжува да обезбедува средства за преживување, како и некои социјални бенефиции.

Оние што ја губат работата обично немаат друга форма на помош што им стои на располагање. Од 8.452 регистрирани невработени во кичевскиот регион, само 686 (8%)

²⁶ Статистички гласник на Република Македонија 1991, Скопје, 1991, стр. 503.

²⁷ ОЕЦД и ЕБОР во соработка со Министерството за економија, *Entrepreneurship and Enterprise Development in the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Country Assessment and Action Plan (Претприемаштвото и развојот на претпријатијата во бившата југословенска Република Македонија. Проценка за земјата и акционен план)*, јули 2001, стр. 17.

²⁸ Во Другово 72,6% од населението нема средно образование, во Зајас 87,5%, во Вранештица 77,7% и во Осломеј 86,3%: консултантот за земјоделие ВИЗИ, Студија за економскиот развој на кичевскиот регион, стр. 5.

²⁹ Извор: Стпанска банка.

примаат редовна помош за невработени. Уште 1.973 од најтешките социјални случаи добиваат социјална помош од Центарот за социјална работа.³⁰

Табела 8: Вработеност од страна на владата во подрачјето на Кичево³¹

Државно ниво	Вработени (проценка)
Централна влада	1,412
Образование	615
Здравство	375
Државни подрачни единици	132
Полиција (МВР)	230
Судство и Обвинителство	60
Општина (Кичево, Другово, Осломеј, Вранештица, Зајас)	69
Вкупно	1,481

Јавната администрација е единствениот сектор во економијата којшто почувствува скроман раст во вработувањето за изминатата деценија. Сега постојат отприлика 1.481 вработени во јавната администрација во регионот на Кичево, од кои 95% работат во подрачните единици на државните институции. Петте општински администрации имаат само 69 вработени. Најголемиот вработувач се училиштата со 615 службеници, што на основното образовно ниво ја претставува единствената институција од јавниот сектор што нуди во значаен број работа за етнички не-македонското население.

Со вака висока пропорција на вработеност зависна од државата, не е за чудење што политиката за вработување во јавниот сектор е интензивна. Ограниченоста на бројот на работните места им ја дига цената. Со вработувањата во јавниот сектор како едно од малкуте јавни добра што локалните политичари сè уште ги имаат на свој дофат, нивното доделување во рамките на македонската етничка заедница често е одлука донесена во рамките на партиските политики, со што другите етнички групи остануваат мошне оштетени. Не е ни чудо што притисокот од не-македонските етнички заедници за нивна подобра застапеност во јавниот сектор за македонската средна класа претставува закана поради која се чувствуваат како "под опсада" со секој нов изминат ден.

Во "Извештајот за човечкиот развој 2001" УНДП дава одредени препораки за да се постави на дневен ред растечкиот проблем на невработеноста, вклучувајќи го и укажувањето дека "државата активира други конвенционални мерки насочени кон создавањето на нови работни места, на пример, јавни места", и дека "поинтензивна поддршка на компании коишто трпат загуби, но коишто се витални за државата и за населението. Во тој контекст, особено значајна ќе биде политиката на субвенционирање на платите на вработените."³²

³⁰ Извор: Биро за вработување во Кичево (состојба до 31 декември 2001); Центар за социјална работа (состојба со февруари 2002).

³¹ Извор: Државен завод за статистика на Македонија, "Основни, нижи средни и виши средни училишта во Република Македонија на почетокот на учебната 200/2001", септември 2001; Пензиски фонд, општинска администрација, различни интервјуа со вработени во државниот сектор.

³² UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човечкиот развој Македонија 2001), стр. 45.

Всушност, на еден или на друг начин, токму тоа се стратегиите што македонската држава ги примени низ деведесеттите, во рамките на лимитите на ресурсите што постоеја. Сочувувањето на некогашните јавни претпријатија и постепено ширење на вработувањата во јавниот сектор беше одговорот на владата на социјалните притисоци што доаѓаа од базата. Сепак, и во најдобрите случаи, ваквата политика може само да се надева дека ќе го успори падот во јавниот сектор. Во најлош случај, пак, се загушува развојот на новите приватни работодавачи.

Цела низа заклучоци се појавуваат од ваквиот преглед на вработеноста во Кичево, што имаат далекусени последици за разбирањето на политичката економија на овие простори. Прво, за кичевските етнички Македонци важноста на државата како вработувачи и гарантор на одредени придобивки продолжи да расте. 1.486-те работни места во јавната администрација (вклучувајќи го и образованието и здравството) и 1.631-те работни места во јавните претпријатија денеска, повеќе од кога било, се последното прибежиште на урбаната средна класа. Уште повеќе, тие се последните преостанати сектори каде што постои поврзаност меѓу образовните квалификации и стандардот на живеење. Дополнително, зделките направени со државата или со нејзините јавни претпријатија се суштински за поголемиот дел нови бизниси, особено во секторот на градежништвото.

Второ, се чини неизбежно дека падот на вработеноста во Кичево ќе го продолжи својот тренд и во наредните неколку години. Доколку владата ги затегне буџетските обврски на приватизираните ПОС и ги ликвидира оние компании за кои не можат да се најдат купувачи, а ги приватизира или ги реструктурира националниот електро-енергетски систем и електраната Осломеј, тогаш уште цела една третина од сите работни места во индустрискиот сектор би можел да исчезне преку ноќ.

Конечно, како неизбежна последица, останува македонската етничка заедница да мора да го носи лавовскиот дел од високата цена на транзицијата. Во 1990 проценивме дека 80% од кичевските работни места во јавниот сектор биле заземени од етнички Македонци. Тие се оние што беа најсилно погодени од губењето на работните места во изминатата декада и коишто имаат најмногу да изгубат во периодот што доаѓа. Во вакви околности, се чини неизбежно дека борбата околу намалените јавни ресурси ќе добие етнички бои. Оваа динамика ѝ дава на македонската политичка економија високо експлозивна природа.

IV. ВНАТРЕШНАТА МИГРАЦИЈА И РАЗВОЈ

Миграцијата на етничките Македонци од внатрешноста во урбаните центро беше најважната демографска промена во минатиот половина век. Во 1948 година, во планинските предели на Другово и Вранештица, повеќето луѓе живееле од одгледување овци на високите пасишта или од субвенционираното земјоделие. Во следните 40 години, миграцијата во градот Кичево предизвика пад на руралната популација за 60%, додека самиот град Кичево се учетвори во големина, од 7.000 луѓе на 25.000. Во осумдесеттите, цела флота од автобуси го напушташе Кичево секое утро, носејќи ги работниците од нивните станови во општествена сопственост во градот, до работните места во електраната и рудниците.

Табела 9: Промена на населението во 78 села во Кичевскиот регион од 1948-1994 година³³

Промени во населението	Мак. села	Алб. села	Мешани села
Раст од повеќе од 100%	-	6	3
Раст од 33 до 100%	-	10	-
Раст до 33%	-	2	1
Пад до 33%	4	3	4
Пад од 33 до 75%	12	2	1
Пад повисок од 75%	29	1	-
Вкупно	45	24	9

Урбанизацијата беше смислена политика водена од страна на комунистичката власт, дел од процесот на производство на модерно индустриско општество. Таа политика беше сфатена и како дел од градењето на нацијата и фаќање приклучок со развиените делови на Европа. Како дополнително на своите нови индустриски претпријатија, Кичево стана седиште и на судот и на регионалната полициска команда, таму се сместија подрачните единици на различни републички министерства и агенции, регионалната канцеларија на Македонската банка за развој, две јавни комунални претпријатија и еден број на училишта (вклучувајќи го и единственото средно училиште во регионот). Градот стана седиште и на голема болница, а имаше и една важна касарна на Југословенската армија, со околу 4.000 војници на број.³⁴

Покрај обезбедувањето на редовните приходи, вработувањата во социјалистичката јавна економија беа и средства за добивање државни бенефиции, вклучувајќи високо субвенционирани станови, хранарина и достап до летните одмаралишта. Многу кичевски домаќинства имаа по двајца членови што носеа плата дома што им даваше потрошувачка сила за набавување на сите неопходни домашни потрепштини и други производи. Раѓањето на индустриското општество ги донесе добрата на модерниот начин на живот - водоводни и канализациони системи, асфалтирани патишта, трговски центар, културен дом, кино и фудбалски стадион. Жителите на Кичево гледаа на другите јужно-европски земји фаќајќи приклучок со Запад за време на овие децении - Грција, јужна Италија, Иберискиот полуостров - и чувствуваа дека и тие доаѓаат до модерните потрошувачки општества на пост-воената Европа.

Денеска, додека етничките Македоци се борат со проблемот на кичевскиот економски пад, разбирањето дека проблемот може да се надмине преку враќањето на обработка на земјата си наоѓа свое место во јавната дебата. И најдеталната студија за економскиот развој и за компаративните предности на Кичевскиот регион, објавена во февруари 2002 година, доаѓа до таков заклучок. Според авторите на оваа студија, повторното населување во краевите со најниска концентрација на население во тој регион, Другово и Вранештица, "би требало да се еден од приоритетите за идниот регионален развој".³⁵

Оваа студија го согледува остриот пад на индустриското вработување за време на деведесеттите. Во неа се цитираат официјални податоци коишто откриваат драматичен пад на *per capita* инвестирањето во Кичевскиот регион, којшто до 1999 беше за 25% повеќе од просекот на Македонија.³⁶ Авторите бележат дека 69% од населението на Кичево нема повеќе од основно образование. Половина од вработените, некои 4.100

³³ Извор: податоци од пописите во 1948 и 1994.

³⁴ Едно време под команда на босанскиот Србин Ратко Младиќ.

³⁵ Агро-консултантот ВИЗИ, од цитираната студија, стр. 4.

³⁶ Податоците се земени од Статистички преглед на инвестициите во Македонија, 1998, 1999 и 2000.

луѓе, немаат никакво образование, тешко ограничувајќи го потенцијалот за развој на покомплексна услужна економија. Заради тоа, заклучува студијата, она што беше потребно е обновување на вниманието врз земјоделието и природните ресурси. Економскиот развој би започнал со зголемена "употребливост на природното богатство низ експлоатацијата на природните богатства (како мермерот, јагленот и др.), употребливоста на храната и другите шумски овошки, употребливоста на обработливите површини и над сите земјишни богатства, употребливоста на водата и туризмот".

Еден традиционален сектор особено е подвлечен како потенцијален за подобрување на економскиот раст: одгледувањето овци. "Пред три-четириесет години овој регион имаше 100.000 овци, благодареејќи им на поволните развојни услови. Денеска, оваа цифра е симната на 22.000 овци, покажувајќи ја ниската употребеност на природните услови на регионот."³⁷ Главната пречка за примена на една таква стратегија е тоа што луѓето веќе не живеат таму каде што би требало за да се занимаваат со тоа. "Во некои делови од регионот каде што би требало да се развива одгледувањето на овците и на стоката, густината на населеноста е многу ниска, каква што е и големината на бројот на работната сила." Затоа, оваа студија препорачува Кичево да усвои политика на де-урбанизација, враќајќи ги урбаните невработени во селата што нивните семејства ги напуштиле генерација порано:

"Развојот на животинската популација во тие краишта би одела паралелно со оживувањето на селата и со подобрување на животните услови. Ова би придонело за враќање на дел од невработената популација од градот во напуштената земја во селата."³⁸

Интересно, оваа анализа ја превидува ситуацијата на 50% албанско население во регионот, коешто продолжува да биде сконцентрирано во селата и кое, всушност, ги поседува повеќето од овците. Руралната депопулација е во својата суштина етнички македонски феномен. Меѓу 1948 и 1994 година населеноста на сите 45 етнички македонски села во регионот опадна, од кои 29 од нив изгубија повеќе од три-четвртини од нивната популација. Истовремено, населението од 18 од 24 албански села продолжи да расте, при што шест од нив ја дуплираа својата големина. Се разбира, можностите за вработување во албанските подрачја не успеаја да го држат чекорот со растот на населението.

Идејата за превртување на трендовите од пред половина век и за враќање на населението во внатрешноста е чуден одраз на исчезнувачкиот сон за модернизацијата. За жал, тоа не е и кредибилна стратегија за развој. Селските подрачја не содржат никаква привлечност за урбанизираното население: недостасува базичната инфраструктура, неразвиени се образовните и здравствените услуги, а условите за живот се многу сиромашни.³⁹ Во едно неодамнешно истражување на јавното мислење, 43% од испитаниците од планинските делови на Македонија изјавиле дека немаат доволно пари за храна, а уште 47% изјавиле дека не можат да си дозволат да набават нови алишта и обувки.⁴⁰ 40% од земјоделското население е на ниво на субвенции, без

³⁷ Агро-консултантот ВИЗИ, од цитираната студија, стр. 17.

³⁸ *Ибид.*, стр. 69.

³⁹ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001), стр. 65-67.

⁴⁰ *Ибид.*, стр. 64.

парична кеш заработка од занимавањето со земјоделие.⁴¹ Економските поттици за занимавање со земјоделие се толку мали што во 1996 година само 48% од целото приватно обработливо земјиште било во употреба.⁴²

Во целиот Кичевски регион има само 10 домаќинства со над 100 овци, а само 16 луѓе официјално се пријавени дека работат како овчари. Кога Благоја Ѓорѓијоски го добил имотот на банкротираната земјоделска кооператива, тој станал водечкиот регионален одгледувач на овци со повеќе од 2.000 сточни глави. Тој е и претседател на единственото регионално здружение на одгледувачи на овци, основано во 1998 година со повеќето албански членови, и планира да основа млекара. Благоја забележува дека во моментот не постои ни знаење да се произведуваат квалитетни производи способни да му конкурираат на увозот, а нема ни начини како да си го најдат патот на пазарот. Уште сега повеќето од овчото сирење што се произведува во регионот не може да се продаде.

Најважно од сè, не постои желба меѓу младите кичевски урбани Македонци да се вратат во селата на нивните татковци или дедовци, напуштени децении порано, или да започнат изолиран живот на високите планински пасишта. Ѓорѓијоски сфати дека регрутирањето на овчари е најголемиот проблем во целата негова работа, и покрај тоа што понудил плати што се прилично над просечните. Без разлика колку е длабока кризата на индустријата во Кичево, навиките на живот во индустриското општество остануваат мошне цврсти.

V. ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА НА КИЧЕВСКИТЕ АЛБАНЦИ

Во 1998 година, општинското раководство на Кичево објави колоритна монографија за Кичевскиот регион. Во делот за локалната економија се наведени сите бивши социјалистички претпријатија и нивните основачи. Во монографијата се забележува и дека "за несреќа, новиот процес на транзиција, наместо да го забрза економскиот раст, доведе до опаѓање на општественото производство". Во книгата не се споменува ни еден приватен бизнис. Албанците, кои го сочинуваат мнозинството во регионот, ги нема никаде во книгата, освен во делот посветен на Втората светска војна.⁴³

Недостатокот од интерес од страна на официјалната Македонија за она што се случува на левата страна од Булеварот "Ослободување" или во селата како Зајас и Осломеј објаснува зошто еден од најдраматичните мотори за општествени промени во минатата деценија - масовната миграција на Албанците кон земјите на Запад - никогаш се нема појавено во размислувањето на локалните официјалци за локалниот развој.

Регионалната развојна стратегија, што ја цитиравме погоре, не ја ни спомнува трудовата миграција. Во својот извештај за Македонија од 1998 година, насловен како "Привлекувајќи го растот", Светската банка едвам спомнува дека "неидентификуван доток на капитал учествува со околу 70% од финансирањето на сегашниот буџетски дефицит за периодот 1994-1997. Можеби дел од тоа, а можеби и целата таа сума се неидентификуваните дознаки од странство на личните ликвидни трговски кредити".⁴⁴ И

⁴¹ Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, "Стратегија, политика и управување со развојот на селските подрачја во Македонија", Скопје, цитирано во UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001), стр. 63.

⁴² *Ибид.*, стр. 66.

⁴³ Општина Кичево, *Кичево и Кичевско*, Кичево 1998.

⁴⁴ World Bank, *Enhancing Growth* (Светска банка, *Поттикнувајќи го растот*), 1998, стр. 5.

додека важноста на дознаките од странство е неизбежна во контекстот на макроекономската стабилност, нивното влијание врз регионалните економии никогаш не е истражено.

Истовремено, во неодамнешната европска историја, трудовата миграција е препознаена како еден од најважните "егзогени шокови" за стагнантниот економски систем. Не е поминато долго време откако "calata dei tedeschi" (наследниците на Германците), масовните враќања на италијанските мигранти во нивните села за Божик претставуваше главен социјален настан на годината во големи делови на италијанскиот југ. Како што заклучува неодамнешната студија за економскиот раст во изминатиот век, имаше периоди во поновата италијанска историја кога "самите емигранти беа заслужни за речиси сиот реален раст во реалните плати и БДП *per capita* во Италија, што објаснува, како и во случајот на Ирците, добар дел од причините за достигнувањето на економскиот развој што го имаше Обединетото Кралство."⁴⁵

"Паричните дознаки на емигрантите помогнаа да се монетаризира економијата на југот: тие го подигнаа нивото на заштеди меѓу јужњачките семејства, ја поттикнаа употребата на банките и го помогнаа зголемениот пристап до кредити. Емигрантските дознаки го стимулираа пазарот на земја, додека оние што се вратија со себе ги донесоа новите ставови и вкусови."⁴⁶

Неодамнешната историја на социјалистичка Македонија е потсетник за фактот дека економскиот развој и движењето на луѓето отсекогаш биле неразделно поврзани.

Нема точни статистички податоци за албанската емиграција од Кичево во изминатите години. Најчестата проценка, што ја прават и општинатите и многу од етничките албански граѓани, е дека речиси секое домаќинство во селските подрачја и секое второ домаќинство во градот има барем еден член од семејството кој работи во странство. Ова дава за право да се направи една воздржана проценка дека барем 3.300 етнички Албанци од странство ги поддржуваат своите семејства во подрачјето на Кичево.

Во недостаток на сигурни податоци, еден начин за да се сфати важноста на овој феномен е да се одбере според принципот на случајност кое било одделение на учениците од кичевската гимназија "Мирко Милески" за да се дознае каде завршиле учениците една деценија подоцна. Класот од генерацијата 1989/90 беше етнички мешан, а го сочинуваа 20 етнички Македонци, 7 Албанци и 4 Турци. Од тие 31 ученици, само две биле девојки (и двете етнички Македонки).⁴⁷

⁴⁵ John Cohen (Џон Коен) и Giovanni Federico (Џовани Федерико), *The Growth of the Italian Economy, 1820 to 1960 (Растот на италијанската економија, 1820-1960)*, стр. 45. Авторите исто така забележуваат дека "иако научниците оддаваа признание за важноста на емиграцијата, нејзините причини и последици останаа сè до неодамна главно неистражени" (стр. 43).

⁴⁶ *Ибид.*, стр. 28.

⁴⁷ Информациите во овој дел на студијата се произведени од различни водени разговори во Кичево, потврдени со тоа што бившите ученици беа замолувани да ги посетат семејствата од своите бивши соученици.

Табела 10: Сегашни податоци за албанските, македонските и турските ученици од учебната 1989/1990 од гимназијата "Мирко Милески", Кичево

<p><i>Ученици Албанци</i></p> <p>Сефер завршил средно училиште во Гостивар и живее во Кичево. Сопственик е на такси компанија ("Зајази"), додека неговиот татко работи во Германија</p> <p>Прпарим е во Виена</p> <p>Љуљзим е во Чикаго</p> <p>Башким, кој завршил гимназија во Кичево, е во Њујорк</p> <p>Башким работи на Аљаска</p> <p>Агрон е во град во близина на Чикаго</p> <p>Фљамур, братучед на Агрон, е во истиот град во близина на Чикаго</p>
<p><i>Ученици Турци</i></p> <p>Аднан е во Кичево и вози такси</p> <p>Енис работи во приватна компанија во Кичево</p> <p>Самир е приватен продавач во Кичево</p> <p>Галип работи во Швајцарија (во Фрајбург)</p>
<p><i>Ученици Македонци</i></p> <p>Роберт работи во Тајмиште</p> <p>Влатко работи во Тајмиште</p> <p>Душко работи во РЕК Осломеј</p> <p>Ацо работи во РЕК Осломеј</p> <p>Орце работи во пекара</p> <p>Златко работи во продавница за градежен материјал</p> <p>Горан работи во кладилница</p> <p>Зоран е приватник</p> <p>Далибор работи повремено</p> <p>Максим работи повремено</p> <p>Бети е дома</p> <p>Уште девет други живеат во Македонија, но информациите за нивната локација и работно место се недостапни.</p>

Прво што се забележува е дека само неколкумина од муслиманите завршиле средно образование. Четворица од Албанците и сите четворица Турци ја паднале прва година и решиле да го напуштат школувањето наместо да го повторуваат класот. Многумина од нив го наведуваат јазикот како потешкотија во учењето и недостатокот од поттик од страна на учителите како причини за откажување од училиштето. Двајца биле во состојба да го завршат средното училиште во соседната гостиварска општина, а останатите веднаш ја напуштиле земјата. Само еден од Албанците завршил средно училиште во Кичево.

Една деценија подоцна, различните патишта на двете етнички групи јасно се исцртуваат. Од седум Албанци, само еден е останат во Македонија (иако членови од неговото семејство се во странство). Од 20 етнички Македонци, сите се останати во Македонија, а повеќето сè уште се во Кичевскиот регион. Четворица од нив работат во претпријатија опишани во овој извештај (електраната Осломеј и Тајмиште), четворица имаат редовно вработување во приватниот сектор, а тројца повремено работат или се невработени. За останатите не бевме во состојба да најдеме информации за нивните вработувања.

Ваквата слика бездруго е импресионистичка и би било вредно да се направи пошироко истражување меѓу учениците за да се види дали овие трендови се одржливи. Но, сепак обезбедува еден брз пресек на доминантната општествена динамика меѓу кичевските

Албанци. Исто така, се открива уште една важна појава: неспособноста на етничките Македонци од Кичево да се упатат во емиграција. Емиграцијата се стреми да биде кумулативен процес. Нејзината зачестеност ја има позитивната функција на бројот на претходните емигранти кои обезбедуваат пари, информации и поддршка за новодојдените. Ако кичевските етнички Македонци имаат роднини надвор, тоа се главно оние кои заминале за Австралија во педесеттите години и кои веќе не одржуваат поблиски контакти со роднините што останале во Македонија. Тоа не може ни да се спореди со густите мрежи што ги исплетоа Албанците меѓу Кичево и надворешниот свет во изминатите две децении.

Со феноменот на дијаспората можат да се објаснат појави врзани за албанското општество во Кичево коишто можат да го збунат посматрачот на таа заедница однадвор, особено етничките Македонци. Со високата стапка на природен прираст, албанската заедница има висока пропорција на малолетни деца кои некој треба да ги издржува, а коишто таа заедница успева да ги поддржи, без разлика на крајно ограничените можности за вработување. Истовремено, албанските населби во Кичево и низ албанските села може да се види впечатлива градителска активност, заедно со живиот пазар на услуги во центарот од градот.

Во месноста Зајас отприлика има околу 2.000 домаќинства. Има 135 учители кои предаваат во основното училиште, што го претставува единствениот значаен извор на јавно вработување. Има седум општинари и наводно 19 полицајци, иако пред потпишувањето на охридскиот договор само два од нив беа етнички Албанци. Во месноста нема претставништва на државни органи, со исклучок на двајца службеници во локалната матична служба. Најголемата приватна компанија, "Перперими", којашто се занимава со продажба на градежни материјали, има 10-12 вработени. Според официјалната статистика, има 155 регистрирани продавници, еден ресторан, еден мотел каде се вработени петмина и една пекара со седум вработени. Им 10 работници останати во локалниот погон на конгломератот Тајмиште, но јиту еден не е Албанец. Накратко речено, би било изненадувачки ако се открие дека повеќе од едно домаќинство од секои пет има барем еден вработен член во некој формален сектор.

Сликата во Осломеј е мошне слична. Како што беше спомнато погоре, електраната и нејзините различни погони вработуваат илјада луѓе, но само 46 од нив се од Осломеј. Има осум вработени во месната канцеларија и двајца во комуналното претпријатие, 129 учители во основните училишта, 99 регистрирани продавници и трговци на мало, една бензинска пумпа, две мали фирми за продажба на градежен материјал и две кафеани. Заради проблемот со квалитетот на водата за пиење, во 17-те Осломејски села нема ни една пекара. Општината проценува дека околу 50 души се вклучени во одгледувањето овци и покрупна стока. Повторно, односот меѓу работните места и Осломејските 1.900 домаќинства тешко дека е поволен.

Официјалните лица во двете места проценуваат дека барем 1.500 жители на Зајас, 1.000 од Осломеј и 800 од градот Кичево работат во странство и ги испраќаат дома своите парични дознаки за помош на семејствата. Постои цела заедница на 250 кичевски Албанци на Аљаска, како и други заедници низ САД расфрлани од Чикаго до Средниот Запад. Други одат во Западна Европа, особено во Швајцарија и Германија. Еден кичевски Албанец, бизнисмен, е сопственик на рент-а-кар за луксузни лимузини на Аљаска, неколку ресторани во Висконсин и хотели во Анталија, на турскиот брег. Еден значителен број од нив влечат пензии од Швајцарија, Германија и од други европски земји. Всушност, албанското Кичево е станато предградие на Западна Европа и САД.

Заедницата од дијаспората испраќа трансфери во кеш, прави лични вложувања во недвижности и троши невидено многу пари на свадби. Резултатот од тоа врз локалната економија е мошне видлив. Базирано врз направените разговори меѓу албанската заедница, пресметавме со воздржаност дека еден типичен *гастарбајтер* испраќа дома или троши во Кичево повеќе од 5.000 евра годишно, што значи дека вкупниот трансфер на пари би бил над 16 милиони евра годишно. Ова е рамно на десетпати поголем вкупен буџет на општината Кичево и околу двапати колку вкупните годишни плати на 3.800 етнички Македонци вработени во јавната администрација и во поранешните ПОС.

Ваквиот финансиски прилив генерира значителна сума на инвестиција во недвижности. Големината на многу куќи во Зајас и Осломеј е прилично несоодветна на состојбата во локалната економија. Има и бројни престижни градби во албанскиот дел на Кичево, некои од нив направени со јасна намера да се понесат со вкусот на албанската заедница за правење скапи свадби. Во средината на деведесеттите, со парите од дијаспората се финансираше изградбата на *Арабела*, трокатен комплекс во Кичево на продавници и деловни простории, на локалната телевизиска станица и на голем центар за прослави.

Сепак, и покрај аурата на просперитет што се создава со ваквите градителски проекти, многу малку од капиталните приливи од дијаспората завршуваат во продуктивни инвестиции. На атмосферата во кичевскиот регион не се гледа како на поттикнувачка за ризични капитални вложувања. Меѓу Албанците во Кичево кружат многу приказни за пропаднати бизнис вложувања како резултат на непријателски расположените инспектори, проблемите во добивањето лиценци и градежни дозволи и други бирократски пречки. Недостатокот од јавно инвестирање исто така е значаен проблем. Еден од Албанците коментира: "Луѓето се навикнуваат на швајцарски стандарди во бизнисот, а потоа се судираат само со проблеми - нема сигурен доток на вода, слаб електричен напон, неасфалтирани патишта..."

Недостатокот од присуство на една активна држава во албанските краишта и, заради тоа, лошиот квалитет на локалната инфраструктура, значеше дека капиталните приливи останаа заробени во трговијата и потрошувачката, генерирајќи малку трајни вредности. Така, албанските сопственици на продавници во градот секоја година остануваат зависни од враќањето на луѓето од дијаспората, за тие да ги потрошат кај нив свите пари за време на летните месеци. Во останатиот дел од годината, како што објаснува еден продавач на теписи, "состојбата со нашата продажба е речиси исто толку лоша како кај македонските продавници".

Недостатокот од продуктивна употреба на капиталот од дијаспората мора да се рангира како најочигледна пропуштена можност за истргнувањето на Кичево од маѓепсаниот круг на економска пропаст. Едно важно приватно албанско претпријатие во Кичево, текстилната фирма Химара, го илустрира потенцијалот за којшто говориме. Сопственикот, Бајрам Селими, се вратил од Франција во 1994 година, каде што изградил сопствена текстилна компанија. Стекнувајќи се со простор од една банкротирани трговска кооператива уште на почетокот од деведесеттите, тој создал компанија со 100 вработени - најголемото ново претпријатие во Кичево. Химара произведува само за францускиот пазар, добивајќи текстилни полупроизводи со камиони испратени од Франција и на истиот начин таму испорачувајќи готови производи, преку сопствената компанија на г-динот Селими којашто служи како посредник во зделките. Интересно, освен самиот сопственик и сметководителот на компанијата, сите други вработени се етнички Македонци, главно жени кои некогаш работеле за претпријатието во општествена сопственост Кикотекс.

Во дадените тешки економски околности, само меѓу албанската дијаспора Кичево би можело да најде вистинска комбинација од инвестициски капитал, претприемачки способности и готови бизнис-контакти со надворешните пазари. Затоа, албанската дијаспора е кичевскиот најважен економски ресурс. Како што покажува примерот на Химара, доколку се најдат начини тој капитал да се мобилизира, придобивките би биле подеднакво добри и за македонската и за албанската заедница овде.

Ако овој ресурс не може да се искористи, економската иднина за кичевските Албанци е малку подобра од онаа со која се соочува македонската заедница. Во моментот, во основните училишта во Зајас се запишани 1.612 ученици и уште 1.233 во Осломеј. Нема инвестиции што се во тек ни во едно од овие места и не се создаваат нови работни места. Доколку не се појави некоја нова инвестициска стратегија, емиграцијата ќе биде единствениот достапен пат за новата генерација Албанци.

VI. ЗАЈАС И ОТСУТНАТА ДРЖАВА

Во кичево има два конкурентски фудбалски клубови. *Напредок* е традиционалниот градски клуб, основан во 1950 година. Неговиот дом е стадионот изграден за времето на социјализмот по пат на распишаниот локален самопридонес, а од неодамна и подновен со нови седишта, купени со државни пари. Поранешниот градоначалник од редовите на ВМРО-ДПМНЕ, Илија Китаноски, е претседател на клубот што се натпреварува во Првата фудбалска лига.

Влазрими, пак, е главно албански фудбалски клуб, иако има двајца играчи етнички Македонци, и тукушто се квалификува да игра во Втората лига. Располага со сосема нов стадион изграден во доцните деведесетти со донации од Албанците од светот, заедно со доброволната работа на луѓето од локалната заедница, а неговиот главен спонзор е богатиот кичевски бизнисмен Аласкан. На перфектно одржуваниот терен се изложени последните чуда на спортската опрема, увезени од САД. Стадионот беше изграден на една празна државна парцела, без дозвола од надлежните органи. Како што вели еден локален бизнисмен, стадионот е најголемата гордост на колективниот дострел на овдешната албанска заедница. Парите од дијаспората помогнаа да се замени улогата на државата.

Неприсуството на државата не се забележува најмногу во албанските делови на Кичево, туку во селските албански општини. Во новооснованата општина Зајас, домот на Али Ахмети, општинската администрација брои 7 луѓе и е сместена во привремени простории кои не се поголеми од еден семеен стан. Со годишен општински буџет за 2002 од 54.000 евра за заедница со 10.000 луѓе, нејзиниот капацитет да се испорача која било форма на јавна услуга за граѓаните е минимален. Најважните јавни институции во Зајас се основните училишта, во кои се вработени 135 просветни работници за 1.600 ученици. Претставниците на централната македонска власт се сконцентрирани во градот Кичево или дури во Скопје. Само 395 домаќинства добиваат мошне скромна социјална помош и тешко дека кој било добива некакви бенефиции наменети за невработените. Во целата општина има само 24 километри асфалтирани патишта. За време на бившата југословенска држава во ова подрачје не е направена ниту една важна инвестиција, со исклучок на рудникот Тајмиште, којшто сега е затворен. Од завршувањето на социјализмот овде речиси да не е направена ниту една јавна инвестиција.

Изолацијата на којашто се изложени места како Зајас од страна на македонската држава се заостри за време на реформата на локалната самоуправа во 1995/96 година,

со којашто се зголеми бројот на општините во државата од постоечките 34 на 123. Четири нови селски општини, составени само од села, се исцртаа во кичевскиот регион, а две од нив, Зајас и Осломеј, имаат превладувачка етничка албанска популација. Новите општини беа откачени од нивниот традиционален административен центар, а не наследиле речиси никакви јавни установи или инфраструктура.

Тогаш усвоениот Закон за локална самоуправа ја остави државата високо централизирана. Неколките одговорности што ги добија општините вклучуваа изградба и одржување на локалните патишта, улици и паркови, водоводните системи и уличното осветлување, собирање на ѓубрето, раководење со пазарите и гробиштата и одредено ниво на инженеринг во областа на урбанизмот.⁴⁸ Формално, сите пет општини имаат исти права и овластувања, коишто ги спроведува градоначалникот, општинското собрание и локалната администрација. Но, додека во Кичево во општинската управа се вработени околу 45 лица, во секоја од четирите селски општини има вработено по 5-7 лица. Додека Кичево ја наследиле зградата на старата општина, другите четири општински служби се сместени во бараки или адаптирани згради, често не поголеми од еден просечен стан.

Како резултат на тоа, институционалните недостатоци наследени од времето на социјализмот станаа уште поизразени. Секторот на здравството е добар пример за тоа. Во Кичево во осумдесеттите, во здравствениот систем беше планирано да се направи најголемата јавна инвестиција на деценијата, со изградба на нова болница во градот. Изградбата започна во 1986 година, но откако се изгради карабината на објектот работата беше сопреана заради недостаток од средства. Во 1992 година, во еден кус период на обновено градење, беа инсталирани прозорците, но објектот повторно се напушти и внатрешноста никогаш не се заврши. Вон Кичево, недостатокот од средства е уште поочигледен. кичевската болница работи на ниво на серија мали, децентрализирани центри од областа на примарната заштита (амбуланти), но здравствените услуги се мошне базични. Дел од проблемот е што пополнетоста со кадар (и географската дистрибуција на истиот) остана иста, иако вкупните ресурсни потенцијали се намалија, што ги принудува клиниките да ги намалат нивните оперативни трошоци. Како резултат од тоа, некои од амбулантите се отворени само по неколку часа дневно.

Табела 11: Завршни сметки за приходите на Кичево, Другово и Осломеј во 2000 година⁴⁹

Општински ресурси	Кичево		Осломеј		Другово	
	евра	%	евра	%	евра	%
Општински буџет	145,974	9.6	85,000	48.7	70,000	24.6
Фонд за локални патишта	80,172	5.3	65,500	37.5	-	0.0
Фонд за комунални услуги/ орг. за градежно земјиште	559,807	36.8	20,000	11.5	214,947	75.4
Јавни комунални претприј.	735,400*	48.3	3,900	2.2	-	
Вкупно	1,521,353	100.0	174,500	99.9	284,947	100.0
Од централни извори	157,638	10.4	79,557	45.6	226,183	79.4

* Нема достапни податоци за јавното претпријатие "Комуналец Кичево". Оваа проценка се базира на просечните приходи на македонските општински комунални претпријатија врз основа на *per capita* база (извор: Проект за реформа на локалната влада).

⁴⁸ Закон за локална самоуправа (Службен весник, бр. 52/1995), член 17.

⁴⁹ Извор: општински буџети и буџети на наведените фондови.

Без локално производство и без урбани центри, капацитетот на помалите општини да генерираат приходи за да изградат нови институции и инфраструктура е сериозно намален. Во македонскиот високо-централизиран фискален систем, општинските приходи многу зависат од локалните такси и даноци што се ставаат врз градежните активности и купопродажбата на земјиштето, плус приходите од јавните комунални претпријатија, а и двете овие активности се вонбуџетски. Како главен урбан центар, градот Кичево е во состојба да генерира повеќето од приходите од ваквите извори коишто беа употребувани за финансирање на инфраструктурниот развој и општинските услуги. Во албанското Осломеј, пак, нема никаква тековна комерцијална градежна активност и има многу малку каква било инфраструктура од која може да се генерираат некакви услужни такси. Овие два извора достигнуваат само 24.000 евра или 14% од вкупните приходи во Осломеј.

Недостатокот од финансиска независност на руралните албански општини ги прави зависни од централната влада, а поради тоа ранливи заради непридвидливата и неправедна македонска јавна потрошувачка. Постојат многу малку централни фондови достапни за локални инфраструктурни проекти. Некои проекти врзани со наводнувањето се финансираат од Министерството за транспорт и врски, редовно се префрлаат средства од државниот Фонд за национални и регионални патишта до општинските патни фондови, а одредени инфраструктурни проекти се поддржани од Бирото за развој на неразвиени региони. Но, ваквите финансиски трансфери се одвиваат на нетранспарентен начин и е необично тешко да се дознае на кој начин тие средства воопшто се дистрибуираат низ земјата.

Во областа на водоснабдувањето постои јасно запоставување на албанските села за сметка на урбаните и мнозинските етнички македонски рурални подрачја. Од 27 проекти потпомогнати од Министерството за транспорт и врски во кичевскиот регион од 1997-2001 година, Зајас добил поддршка за само еден проект, или едвај 1,9% од вкупните средства потрошени во кичевскиот регион. Со 35% *per capita*, ова претставува помалку од половина од националниот просек. Осломеј само малку подобро помина со пет добиени проекти. Иако сочинуваат 37% од населението на кичевскиот регион, овие две албански општини примиле само 14,2% од средствата за финансирањето на проектите. За разлика од тоа, двете преовладувачки македонски етнички рурални општини, Вранештица и Другово, добиле 47,8% од проектните фондови, иако во нив живее само 10% од населението во регионот.⁵⁰

Табела 12: Доделени средства од Програмата за водовод и канализации и од Фондот за национални и регионални патишта на Кичевскиот регион, 1997-2001 година⁵¹

Општина	Население %	Фонд за патишта		Водов. и канализ.		Вкупно	
		евра	%	евра	%	евра	%
Кичево	53.0	296,817	31.2	168,333	37.7	465,150	33.3
Другово	6.8	176,700	18.6	150,000	33.6	326,700	23.4
Осломеј	17.6	174,283	18.3	56,667	12.7	230,950	16.5
Вранештица	3.2	114,967	12.1	63,333	14.2	178,300	12.8
Зајас	19.3	187,467	19.7	8,333	1.9	195,800	14.0
Вкупно	100.0	950,234		446,667		1,396,900	

⁵⁰ "Одлука за прераспределба на средствата за изградба на водоводи и фекални канализации во Република Македонија", години 1997-2001 (Службен весник, бр. 57/1997, бр. 51/1999, бр. 51/2000, бр. 40/2001).

⁵¹ Извор: Фонд за национални и регионални патишта, "Одлука за распредеба на средствата за изградба на водоводи и фекални канализации во Република Македонија", години 1997-2001 (Службен весник, бр. 57/1997, бр. 51/1999, бр. 51/2000, бр. 40/2001) [60 денари = 1 евро].

Очигледно е дека засилувањето на локалната автономија во Македонија бара адекватни средства за да се дозволи таквата автономија да биде ефикасна. Практичниот резултат од реформите во 1995/96 година е дека државата како таква главно ја снеса од помалите општини. Всушност, македонската држава изгуби контрола врз места какво што е Зајас - не во смисла на безбедноста или зачувувањето на редот и поредокот, туку во смисла на тоа да биде во состојба да го одржува ефикасното административно присуство.

Во некои албански села традиционалниот "мировен совет" продолжува да функционира како неформално тело непризнаено од државата. Него го сочинуваат почитуваните постари членови на селото кои посредуваат во недоразбирањата меѓу членовите на заедницата. Иако авторитетот на овие тела варира од село до село, во некои места ова тело е во состојба да пресуди и да наметне парични обврски. Локалните мислења се разликуваат во однос на тоа колку добро функционираат овие неформални структури. Според некои Албанци, тие претставуваат продолжување на *канонот*, традиционалниот албански законик; други велат дека тие структури ја имаат загубено својата општествена важност. Таму каде што продолжуваат со работата нивното функционирање делумно означува и недостаток на доверба кај населението во формалниот правен систем. Според еден албански селанец, "ако повикате полиција или одите на суд, резултатот е поголем неред".

Високото ниво на сконцентрираност на македонските јавни институции потврдува дека тие имаат само слаби врски со овие селски подрачја. Резултатот е неверојатниот недостаток на информации за некои од сегментите на најважните општествени динамики во Македонија. Активностите што се најважни за селските заедници - помагање на земјоделието, трговијата на мало, трудовата емиграција - не се ниту предмет на државниот интерес, ниту имаат некаква корист од јавните ресурси. Тие се случуваат во една реалност што во најголем дел е невидлива за македонската власт.

Истата ваква динамика важи и за новиот приватен сектор во градот Кичево. Регионалната подрачна единица на Министерството за економија во Кичево, на пример, не беше во состојба да обезбеди список на приватни фирми во Кичево, па дури ни да укаже на најважните од нив. Седуммината вработени таму немаат ни еден компјутер на располагање, а камо ли некаква база на податоци. Централниот регистер, пак, еден од наследниците на некогашните заводи за платен промет, добива податоци од секое претпријатие, но тие податоци се испраќаат на обработка во Скопје и можат да ви бидат достапни само ако платите по 5 евра за секој сет од податоци, откако тоа официјално ќе го дозволи директорот на установата. Никакви податоци или анализи никогаш не се испраќаат назад во Кичево. Како резултат на тоа, не постои ни најрудиментарна информативна основа за да се формулира општинската економска политика.

Легитимноста на која било држава пред сè зависи од нејзиниот капацитет да испорача практични услуги до нејзините граѓани. Затоа не зачудува што македонската држава е навлезена во криза на сопствениот легитимитет, што се разбира е најакутно во албанската заедница. Постои широко распространета и во голема мера оправдана перцепција меѓу Албанците дека државата е далечна и туѓа, без вистински придобивки што може да им ги понуди на Албанците во областите што ним им се важни.

Гледајќи го кичевскиот регион очигледно е дека ваквиот "демократски дефицит" не е апстрактен проблем, туку мошне практично прашање за тоа како се организирани јавните институции и како се дистрибуираат јавните ресурси. Преобликувањето на македонската држава на начин таа да стане релевантна во места какво што е Зајас, не

само како политички потез, туку како фактор во социјалниот и економскиот развој, е главниот предизвик во надминувањето на политичките поделби. Исто така е и предуслов за сопирање на кичевската економска пропаст.

VII. СПРОВЕДУВАЊЕ НА ОХРИДСКИОТ ДОГОВОР ВО КИЧЕВО

Приказната за политичката економија на меѓуетничките односи во Кичево носи важни последици за Македонија во процесот на подготовки за имплементација на Рамковниот мировен договор (Охридскиот договор).

Во Кичево не се направени воени штети што треба да се поправаат, нема расселени лица и нема паравоени единици за рзоружување и распуштање. Албанскиот јазик е во употреба во многу официјални контексти, а образовниот систем е двојазичен. Спроведувањето на Охридскиот договор би морало да биде полесно отколку во Тетово или во некои други северни села директно погодени од борбените дејства. Па, и покрај ова, дури и во кичевскиот регион средствата со коишто треба да се стават на дневен ред неправдите за коишто говори овој извештај сè уште не се достапни.

Овдека не се работи за симболична политика, иако симболите имаат свој дел од проблемот. Се работи за ангажирање околу тешки прашања за тоа колку реално се дистрибуира власта и јавните ресурси во места како Зајас, Другово и Кичево.

Две нешта доаѓаат на ум во пост-изборниот период во Македонија. Првото е да се задржи јавната потрошувачка под строга контрола. Како резултат на конфликтот во 2001 година, трошоците за одбраната и безбедноста значително се зголемени во споредба со нивото од 2000-та година и најверојатно ќе останат високи во догледна иднина. Според ММФ, "безбедносната криза драстично ги промени среднорочните фискални предизвици со кои е соочена БЈРМ. Не само што се појавија потреби за нови трошоци, туку за очекување е дека такви ќе се појават уште повеќе гледано на среден рок."⁵²

Македонија полека влегува под силен притисок од меѓународните финансиски институции да се воздржи во областа на јавната потрошувачка. Како што пишува ММФ: "Во наредниот период, буџетот ќе се соочи со почетни кусоци на страната на приходите и со притисок за трошење во бројни приоритетни области. Тимот на ММФ ја охрабрува власта од 2003 година, ако не и пред тоа, да воведат постојани мерки за поттик во собирањето на приходите... Понатамошното зајакнување на раководењето и контролата во трошењето се исто така приоритетни."⁵³ Можностите за реформа на локалната управа и фискалната децентрализација се оневозможени од генералното барање дека секоја промена мора да биде, речено со јазикот на меѓународните финансиски институции, "приходно неутрална".⁵⁴ Тоа значи дека создавањето на нови институции или услуги од страна на државата мора да биде проследено со намалување на некои

⁵² IMF, "Former Yugoslav Republic of Macedonia: selected issues and statistical appendix" (ММФ, "Бивша југословенска Република Македонија: одделни прашања и статистички додаток"), февруари 2002, стр. 21.

⁵³ IMF, "Former Yugoslav Republic of Macedonia: Staff Report for the 2001 Article IV Consultation" (ММФ, "Бивша југословенска Република Македонија: Извештај на мисијата за консултациите за Член IV), од 2001", февруари 2002, стр. 3.

⁵⁴ IMF, "Former Yugoslav Republic of Macedonia: local government financing and the reform of intergovernmental fiscal relation" (ММФ, "Бивша угословенска Република Македонија: финансирање на локалната управа и реформа на внатрешните владини фискални односи"), мај 2002, стр. 11.

други. Редистрибуцијата на недоволните јавни ресурси неопходно ќе создаде победници и поразени во тој процес.

Другиот процес е потенцијален судир во очекувањата меѓу етничките албански и етничките македонски заедници и раководства околу темпото на спроведување на Охридскиот договор. Како последица од неодамнешните избори во кои партијата на Ахмети се бореше на паралелните теми за имплементација на Охридскиот договор и за создавање на нови работни места, македонските Албанци очекуваат релативно скоро да ги почувствуваат позитивните последици врз нивните животи од мировниот договор. Очекувањата за реструктурирање на основната државна архитектура се високи, какви што се и оние за зајакнување на локалната управа, супстанцијално вложување во образованието на албански јазик и засилено прифаќање на Албанците во вработувањето во јавниот сектор. Иако реформите од овој вид беа на дневен ред низ деведесеттите, етничките Албанци сега се надеваат дека процесите од овој вид ќе се движат многу побрзо како резултат на преземените обврски со Охридскиот договор и неговото ветување дека надворешните фактори, особено Европската унија, се очекува да земат активна улога во гарантирањето на спроведувањето на договореното во Охрид.⁵⁵

Што се однесува до нив, етничките Македонци во принцип никогаш не се спротивставувале на потребата од вакви реформи. Но, во атмосфера на продлабочена криза со вработувањата, особено меѓу политички влијателната средна урбана класа, за очекување е дека тие ќе се заложат нивните политички претставници да ги заштитат постоечките нивоа на вработеност во јавниот сектор. Апстрактната заложба за реформа на локалната управа и јавната администрација може да се судрат со жесток предизвик кога ќе дојде до точката на која треба да се пренасочат средствата (и работните места) од централната власт во Скопје и од другите градови каде Македонците се во мнозинство. Релативно лесно е да се прифати формалното барање албанскиот јазик да се користи во јавните институции, но ќе биде многу потешко да се прифати потребата етничките македонски службеници да отворат повеќе места за оние што говорат албански, или дека проширувањето на средното образование во албанските краишта ќе дојде за сметка на намалување во другите области коишто ѝ се важни на етничката македонска заедница.

Може да се антиципираат каде ќе се појават проблеми во спроведувањето на Охридскиот договор доколку се погледа како тој договор ќе се одвива во места како Кичево. Ако се остават настрана деловите што се однесуваат на културниот идентитет - употребата на симболите, заштитата на културните разлики - има три елементи на Охридскиот договор коишто ќе имаат најдиректен ефект врз животот во Кичево: рамномерното претставување во јавната администрација; употребата на албанскиот јазик во комуницирањето со државата; и зајакнувањето на локалната управа. Во сите овие три области е направен одреден напредок на ниво на почетни законски реформи, но најтешкиот дел допрва следи.

---

⁵⁵

Во Охридскиот договор се обезбедува: "Страните ја повикуваат меѓународната заедница да помогне во процесот на зајакнувањето на локалната самоуправа. Меѓународната заедница особено би требала да помогне во подготовката на неопходните законски амандмани во однос на финансиските механизми за зајакнување на фискалната основа на општините и за градење на нивните капацитети во раководењето со финансиите, како и за дополнување на законот за општинските разграничувања." Анекс Ц, параграф 4.

A. Албанците како јавни службеници

Како дополнение на генералните заложби за недискриминација и еднаков третман, Охридскиот договор вели дека:

"Законите со кои се регулира вработувањето во јавната администрација ќе вклучуваат мерки за обезбедување на правична застапеност на заедниците во сите централни и локални јавни тела и на сите нивоа на вработување во такви тела, со почитување на правилата за компетентност и интегритет што владеат во јавната администрација."

"Правична застапеност" е малку нејасен термин, кој нема стриктна математичка последица на синтагмата "пропорционална застапеност", но очигледно насочува во ист правец. Ваквата нејасност го зголемува ризикот за различни очекувања на страна на различните заедници. Во Кичево, ако се остави на страна образовниот сектор којшто заради улогата на јазикот во него веќе е избалансиран, сега има околу 870 државни работни места. Земајќи го предвид учеството на 50% во составот на регионалното население, Албанците легитимно можат да бараат 400 од тие места за нив. Тоа би било три пати повеќе од местата што сега ги држат.

Ако се земат предвид ограничувањата во сферата на јавните финансии и барањата за ефикасна администрација, кичевскиот регион нема да може да ја оправда правичната застапеност само со регрутирање на дополнителен број Албанци. За да ги задржи сегашните нивоа на вработеност, коишто и сега се најверојатно превисоки, ќе мора да се намали бројот на вработените етнички Македонци за една третина за да се отворат места за толку многу Албанци.

Постојат бројни пречки што најверојатно ќе се појават. Првата се однесува на бројот на Албанците кои се во состојба да стапат на позициите во јавната администрација, ако се земат предвид барањата од Охридскиот договор за "почитување на правилата за компетентност... што владеат во јавната администрација."⁵⁶ Во Зајас и Осломеј само три насто од населението има средно или универзитетско образование (околу 530 луѓе), што отприлика одговара на бројот на веќе вработените во јавниот сектор, главно како учители и наставници. Дотолку повеќе што е можно еден дел од овие образувани Албанци да се на работа во странство, меѓу дијаспората. Како што забележува и Извештајот за човековиот развој на UNDP, ако сите Албанци со повисокот образование беа вработени во редовите на јавната администрација низ Македонија, "постоечката структура во вработеноста според етничката припадност не би се променила драматично". Албанската застапеност само би се зголемила од 10,2% на 10,7%.⁵⁷

Второ, со сегашната состојба на спирална невработеност, какво било нагло отпуштање на етнички Македонци за сметка на Албанци најверојатно ќе предизвика сериозни политички последици. Реално гледано, корегирањето на балансот во претставеноста во јавната администрација ќе мора да биде направено низ природниот одлив на вработените етнички Македонци, со примена на програма за позитивна дискриминација во корист на Албанците во областа на јавната регрутација на кадри, за годините што доаѓаат. Тоа ќе мора да биде следено со подобриот достап до високото образование и професионалната обука за албанската заедница.

⁵⁶ Параграф 4.2.

⁵⁷ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001), стр. 39.

Со други зборови, ќе помине време од цела една генерација пред целта за правична застапеност да биде постигната. Лидерите на етничките Албанци ќе треба да се справат со нестрпливите очекувања на избирачите и да ги убедат во потребата за постигнување на целите низ постапни мерки што ќе се применуваат низ подолг период, во којшто администрацијата ќе продолжи да биде доминирана од етнички Македонци. Што се однесува до лидерите на Македонците, тие исто така имаат подеднакво предизвикувачка работа за да им објаснат на идните факултетски образовани Македонци, во амбиент кога 48,3% од луѓето помлади од триесет никогаш не биле вработени и бројот на невработени образовани вртоглаво расте,⁵⁸ дека новите вработувања во јавната администрација во догледна иднина ќе ги фаворизираат Албанците.

Табела 13: Проценка на вработеноста во јавниот сектор во Кичево, Другово, Осломеј, Вранештица и Зајас⁵⁹

Институција	Сектор	Вработени	
		Вкупно	Албанци
<i>Кичево</i>			
Општина	Локална администрација	45	5
Основни училишта	Образование	198	60
Средни училишта	Образование	120	50
Центар за соц. работа	Социјална помош	16	3
Противпожарна един.	(под МВР)	н/п	н/п
Централна админист.	Подрачни единици, централен фондови, суд, обвинителство, културен центар, библиотека	180	15
<i>Другово</i>			
Општина	Локална администрација	5	-
Основни училишта	Образование	24	-
<i>Осломеј</i>			
Општина	Локална администрација	8	8
Основни училишта	Образование	129	129
<i>Вранештица</i>			
Општина	Локална администрација	5	-
Основни училишта	Образование	9	-
<i>Зајас</i>			
Општина	Локална администрација	7	7
Основни училишта	Образование	135	135
<i>Регионално</i>			
Медицински центар	Болница во Кичево, мали клиници од примарното здравство во другите општини	375	40
МВР (Полиција)	Вклучително и полициски станици низ 1 општини	230	42
Вкупно		1,486	494

⁵⁸ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001), стр. 25.

⁵⁹ Извор: Проценки на ESI врз основа на разговори со градоначалници, Пензиски фонд, Завод за статистика.

Б. Албанскиот како официјален јазик

Заради истите причини, одредбите за употребата на албанскиот јазик во јавната администрација ќе земе долго време додека се примени таму каде што најмногу е потребно, во директното комуницирање меѓу граѓаните и државата низ целата земја. Охридскиот договор предвидува:

"секое лице кое живее во единица на локална самоуправа каде најмалку 20% од населението зборува официјален јазик поинаков од македонскиот може да користи кој било официјален јазик за да комуницира со регионалната канцеларија на централната влада одговорна за таа општина; таква служба ќе одговори на тој јазик покрај на македонски."⁶⁰

На општинско ниво, која било заедница што сочинува до 20 насто од населението може да го употребува својот јазик во контакт со администрацијата. Договорот исто така обврзува државни средства за повисоко образование на албански, позитивна дискриминација во корист на запишувањето на малцинствата на државните универзитети, официјален превод на документите што се употребуваат во судската процедура и издавање на лични документи на албански јазик.

Во Кичево, албанските ученици веќе посетуваат часови во средно училиште на албански јазик. Применети се одредени мерки што го олеснуваат запишувањето на малцинствата на универзитетите. Во 1995, Законот за локална самоуправа ја пропиша употребата на албанскиот како официјален јазик во општините со повеќе од 20% Албанци, вклучувајќи и објавување на официјални документи на двата јазика.⁶¹ Службениот весник во Кичево веќе се печатеше на двата јазика, иако преведувањето редовно доцни.⁶²

Во практиката, сепак, Албанците во Кичево ретко можат да го користат својот јазик во комуникацијата со општинските или централните државни органи, бидејќи многу малку од општинските или републичките службеници зборуваат албански. Без разлика на ставовите на локалните официјални претставници или нивните законски задолженија, овој проблем нема да се реши сè додека Албанците не бидат значително претставени во овие органи. Затоа, прашањето за јазикот во крајна линија се сведува на прашањето за албанското претставување во јавната администрација. Повторно, импликацијата е дека Албанците ќе мораат да бидат трпеливи во остварувањето на оваа цел.

В. Локална самоуправа

Доколку се остварат овие две цели низ мерки за подобрување во многу наредни години, главното тежиште на очекувањата ќе падне на децентрализацијата на владата да произведе скори, опипливи резултати. Охридскиот договор предвидува донесување на една амбициозна законодавна програма за реформа на локалната управа.

"Ревидиран Закон за локална самоуправа ќе биде усвоен со кој ќе се засилат овластувањата на избраните локални функционери и супстанцијално ќе се

⁶⁰ Рамковен договор за мир, Секција 6.5.

⁶¹ Закон за локална самоуправа (Службен весник на Република Македонија, бр. 52/1995).

⁶² Од друга страна, во кичевското Општинско собрание нема преведувачка служба, па заседанијата се спроведуваат само на македонски, што неодамна предизвика бојкот од страна на двајца советници Албанци.

зголемат нивните компетенции... Зголемените овластувања принципиелно ќе се однесуваат на областите во јавните услуги, урбаното и руралното планирање, заштитата на околината, локалниот економски развој, културата, локалните финансии, образованието, социјалните прашања и здравствената заштита."

Овие мерки ќе бидат проследени со закон за локално финансирање што ќе "им овозможи и ќе ги направи одговорни единиците на локалната самоуправа за подигнување на значителни суми на даночни приходи".⁶³

Новиот Закон за локална управа се усвои на 24 јануари 2002 година поставувајќи ги целите за децентрализација, вклучувајќи ги и зголемените одговорности во урбаното и руралното планирање, локалниот економски развој, комуналните услуги, социјалната заштита и заштитата на децата, образованието и здравствената заштита.⁶⁴ Новиот Закон во основа е рамковно законско решение, што ги поставува основните принципи за организација на работите. Ќе биде потребно да се прилагодат околу 70 други закони за оваа област суштински да може да заживее.

Охридскиот договор предвидува дека следниот чекор во процесот ќе биде пописот, што треба да се спроведе под меѓународно посматрање до крајот на 2001 година. Оваа операција се одложи за ноември 2002 година. По една година од пописот би требало да се направи нов договор за разграничување на општинските граници, низ еден процес на договарање во кој ќе бидат вклучени локалните и националните власти, "со меѓународно учество". Македонија ќе може да бира меѓу намалување на сегашните 123 општини назад на бројката од 34 што постојеа до пред 1996 година, или да се најде некоја нова конфигурација разграничувањето.

Помалите општини како оние во кичевскиот регион, коишто се без институционална основа и со само пет до десет вработени секоја, сега се лошо опремени за да преземат многу од функциите предвидени во новиот закон за локална самоуправа, особено во областа на образованието, социјалното осигурување и здравствената заштита. Сега, регионалната структура на македонските централни институции сè уште е организирано околу 34-те стари општини.⁶⁵ Во Кичево има 16 подрачни канцеларии на централни владини институции. Базирајќи ја децентрализацијата околу 34-те стари општини ќе ги направи некои од овие постоечки институционални ресурси достапни за локално контролирани служби; кое било друго решение би предизвикало големи дополнителни институционални предизвици.

На новите општини ќе им требаат адекватни ресурси за да ги исполнат задачите што се пред нив, како и одговарачко ниво на финансиска автономија. Меѓу меѓународните организации, ММФ изрази најголема загриженост за последиците од фискалната децентрализација.

"Сите фази на процесот на општинското буџетирање (вклучувајќи ги подготовката на буџетот, неговото извршување, следењето на трошоците и

⁶³ Анекс Б, секција 2.

⁶⁴ Закон за локална самоуправа, 24 јануари 2002, член 22.

⁶⁵ Овие 16 ентрални владини институции ги вклучуваат Министерството за финансии и Управата за јавни приходи, Министерството за економија, Министерството за урбанизам, Министерството за земјоделие и шумарство, Министерството за правда, МВР, Министерството за одбрана, Министерството за труд и социјална политика, вклучувајќи ја и Службата за социјална работа, Министерството за образование, Пензискиот фонд, Фондот за здравство, Бирото за вработување, и наследниците на Заводот за платен промет, како Трезорот и Централниот регистер.

проверките на почитувањето на процедурите) имаат потреба од дополнителни подобрувања. Без дополнителни значајни институционални реформи на општинско ниво (што ќе рече, востановување на сеопфатни и навремени механизми за следење на извршувањето на буџетот, како и востановувањето на внатрешна контрола во тој процес) и изградувањето на човечки капацитети за остварување на овие задачи (што ќе рече, обука на општинските финансиски службеници), фискалната децентрализација е осудена на пропаст.⁶⁶

Процесот на децентрализација сигурно ќе наиде на спротивставувања од оние кои имаат одредени интереси во сегашниот начин на одвивање на работите. Би можело да се очекува дека централната власт во Скопје ќе се бори против губењето на персоналот и ресурсите. Во една стратегиска анализа за реформата на локалната власт во 1999 година, македонското Министерство за локална самоуправа го идентификува бирократскиот отпор како една од главните пречки за примена на реформите.⁶⁷ Во сегашните услови, администрацијата и нејзините фондови за социјално осигурување вработуваат 98,5% од сите владини службеници, оставајќи само 1.441 службеник во овие државни структури низ 123 општини.⁶⁸ Сега за сега, дистрибуцијата на моќта е јасно во посед на централните институции.

Постојат бројни суштински предуслови за ефикасно децентрализирање на власта: пониските нивоа на владата мораат да поседуваат доволен *авторитет* во делокругот на своето работење; тие мораат да имаа доволни *финансиски ресурси* за исполнување на задолженијата; мораат да развијат *адекватен административен капацитет* за извршување на своите функции; и мора да постои *адекватен механизам за контрола* што е во функција.⁶⁹ Сепак, најважно од сè, мора да има широка политичка мобилизација и одржлив притисок одоздола, и од општинските власти и од граѓаните, за да се постигне клучното свртување на ресурсите надвор од власта на централната влада.

Како што Татковците Основачи на уставот на Соединетите Држави добро разбрале,⁷⁰ поделената власт значи постојана контроверзност. Неопходен дел од ваквиот процес е македонските општини да се борат со централната власт за ресурси и влијание, а новите практични решенија би требало да произлезат од таа борба. Но, многу е важно ваквиот конфликт да не се гледа само од етнички аспект, за што е потребно и македонските етнички општини активно да се вклучат во дебатата. Една коалиција на различни политички интереси создадена на локално ниво би била најдобро позиционирана за да притисне за конструктивни реформи што ќе го зајакнат капацитетот на државата на локално ниво.

За да се охрабри појавувањето на една таква коалиција, новата влада можеби би требала наново да ги обмисли постоечките структури. Тие структури, создадени за да го

---

⁶⁶ IMF, "Former Yugoslav Republic of Macedonia: local government financing and the reform of intergovernmental fiscal relation" (ММФ, "Бивша југословенска Република Македонија: финансирањето на локалната управа и реформа на внатрешните владини финансиски односи"), мај 2002, стр. 9.

⁶⁷ Министерство за локална самоуправа, "Стратегија за реформите на системот на локалната самоуправа во Република Македонија", ноември 1999, стр. 18-19.

⁶⁸ Завод за статистика на Република Македонија, Статистички годишник на Република Македонија 2001, Скопје 2001, стр. 341.

⁶⁹ James Manor (Џејмс Мејнор), *The Political Economy and Decentralization* (Политичката економија на децентрализацијата) (Светска банка, Вашингтон: 1999).

⁷⁰ Особено види James Madison (Џејмс Медисон), *The Federalist Papers* (Федералистички документи).

координираат процесот на децентрализација, основани во јануари 2002 година, ги сочинуваат 14 членови, повеќето од редовите на централните владини институции. Само еден член на ЗЕЛС, здружението на општините, е вклучен во овој процес и тоа како "надворешен член".⁷¹ За да се постигнат вистински резултати, би морало да постои далеку подобра застапеност на локалните претставници од различни етнички групи.

На начинот како што е обмислен и спроведуван процесот за децентрализација, тој најверојатно ќе биде тежок и долготраен. Доколку не се спроведува енергично, најверојатно ќе западне во стапите на реформите од 1995/96 година, кога се создаде нова општинска структура без пренос на вистински ресурси и авторитет во неа, што резултираше со слабеење, наместо со засилување на легитимитетот на државата на локално ниво. Новата влада мора да се зафати со децентрализацијата како средство за помош на македонската држава да ги надмине сегашните кризи на легитимитет, со тоа што неа, државата, ќе ја придвижи поблиску до луѓето кои живеат во места како Зајас и Осломеј.

И тука справувањето со очекувањата на граѓаните наспроти брзината на одвивањето на процесот ќе биде критично за успех на операцијата. ММФ препорачува повеќефазност во пристапот кон децентрализацијата, почнувајќи со префрлањето на помалку сложените функции ("нулта фаза") од горе надолу, потоа префрлањето на имотот (прва фаза), па префрлање на моќта за донесување одлуки (втора фаза), за конечно да се зголеми фискалната одговорност на локално ниво (трета фаза). Една неодамнешна проценка на ММФ говори дека: "Нема да биде за изненадување доколку, во многу сектори, ќе треба време од пет години, ако не и повеќе, за да се комплетира нултата фаза и да се прејде на следното ниво."⁷² Сепак, ваквата оправдана загриженост не смее да биде изговор за одлагања. Политичкиот императив бара брза акција. Колку и да е долг тој процес, мора да се види дека почнува веднаш.

Г. Заклучоци: надминување на политиката на сè или ништо?

Претставуваше импресивен успех на меѓународното менаџирање со конфликтот кога се успеа протагонистите од фронтите во северна и западна Македонија да се донесат на преговарачка маса, пошто се дојде до Охридскиот договор. Демобилизацијата на ОНА, враќањето на исселените лица и парламентарното усвојување на разните уставни и законски реформи беа подеднакво важни. Спроведувањето на изборите во септември 2002 година без ниту еден поголем инцидент, како да немаше вистински борби само една година порано, го расчистија патот за понатамошни политички промени во рамки пропишани со Уставот. На овој начин, Македонија се оддалечи од ноќната мора на уште една балканска војна, а излезе и од насловните страници на меѓународните медиуми.

Сето ова може да предизвика да се помисли дека најтешкиот дел од постигнувањето на мирот веќе е постигнат. Сепак, анализата во овој извештај покажува поинаку. И за македонската политичка елита и за меѓународната заедница останува многу од најтешките прашања да се постават во периодот што доаѓа.

⁷¹ Министерство за локална самоуправа, "Одлука за основање на Координативно тело за планирање, следење, раководење и координирање на реформата во локалниот самоуправен систем", Скопје, 22 јануари 2002.

⁷² IMF, "Former Yugoslav Republic of Macedonia: local government financing and the reform of intergovernmental fiscal relation" (ММФ, "Бивша југословенска Република Македонија: финансирањето на локалната управа и реформа на внатрешните владини финансиски односи"), мај 2002, стр. 16.

Која било сериозна стратегија мора да тргне од сознанието дека основните причини за несигурност - колапсот на македонското индустриско општество, слабоста на нејзиниот нов приватен сектор, отсуството на државата која би излегла во пресрет во многу делови на земјата - остануваат актуелни како и секогаш. Кога економскиот колапс ќе се проследи со етничка мобилизација, се создава една особено експлозивна комбинација.

Во 2001 година, пред самото започнување на конфликтот, меѓународната организација Freedom House ја опиша Македонија како "земја во транзиција, но не сосема решена за сопствената судбина".⁷³ Точката во којашто ќе заврши "транзицијата" во Македонија може да биде ситуацијата во која младите луѓе од обете етнички групи ќе се сочат со изборот меѓу тоа да го побараат спасот во емиграција, или да останат овде за да се борат за достап до малкуте добра, какво што е она на работно место во јавниот сектор, Нешто со што државата сè уште располага. Колку повеќе етнички Албанци ќе се стекнат со средно и универзитетско образование, толку ќе се зголемува и притисокот. Само значителен раст на вработеноста во приватниот сектор или продолженото високо ниво на трудова миграција може да помогне тој притисок да попушти.

Импликациите од приказната за Кичево и нејзините бројни сличности низ Македонија допрва ќе треба да се пробијат во домашните и во меѓународните кругови кои ја кројат политиката. За сега, економската политика на Македонија ги превиде проблемите што се создаваат од невоедначената дистрибуција на јавните добра и уникатните проблеми (и можности) на албаската заедница и нејзиниот приватен сектор. Меѓународните организации, од своја страна, во деведесеттите години повеќе сакаат да тврдат дека општествената и економската транзиција во Македонија се одвива добро, иако "и покрај добриот политички учинок, оздравувањето на производството и вработеноста поспоро се реализираа".⁷⁴

Има бројни предуслови што треба да се исполнат пред новата македонска влада, со меѓународна помош, да може да формулира сериозна развојна стратегија. Првиот таков предуслов е дека македонската држава мора да го надмине очигледниот недостаток од информации за тоа што се случува во реалната економија, особено во подрачјата населени со етнички Албанци. Како што забележа UNDP неодамна:

"Недостатокот од прецисни статистички податоци (односно податоци признаени и прифатени од сите) што ќе ја одразат реалната димензија на актуелната ситуација, дополнително лошо влијае врз постоечката несигурност. Ова особено се однесува за недостатокот од доволна различна етничка база на податоци во областа на здравството, социјалната сигурност, вработувањето и структурите на државната администрација, како и недостатокот од податоци што се однесуваат на *per capita* приходите на општините."⁷⁵

Овој вид на знаење е клучно за разбирање и за поставување на појдовните основи во политичката економија. На такви проблеми не може да им се пријде со сериозност сè додека не станат видливи. Пописот на населението, закажан за ноември 2002 година, е клучниот прв чекор кон "снимањето" на македонското општество, но вистинскиот

⁷³ Freedom House, стр. 425. Во тој материјал исто така се подвлече дека "и покрај незадоволството со остварувањето на нивните права од страна на одредени заедници, Македонија сè уште го претставува најтолерантното општество на Балканот".

⁷⁴ World Bank, *Enhancing Growth* (Светска банка, *Поттикнувајќи го растот*), 1998, стр. vi.

⁷⁵ UNDP, *Human Development Report Macedonia 2001* (Извештај за човековиот развој во Македонија за 2001), стр. 92.

предизвик лежи во реориентирањето на македонските јавни институции поблиску и подиректно одговорни на луѓето.

Генерирањето на точна слика за тоа како се распределуваат јавните добра низ Македонија е прв чекор во едно отворено увидување на историјата на исклучувањето на албанската заедница. Во општество во кое мнозинството етнички Македонци (иако само 11% од Албанците) веруваат дека "сите имаат еднакви права",⁷⁶ ваквиот пристап ќе бара извесна политичка храброст. Една точна слика за економската реалност и за трендовите би помогнала и за препознавање на можностите за генерирање инвестиционен капитал и раст на приватниот сектор во различни делови на земјата. Македонската влада има витални економски интереси да научи повеќе за дијаспората и за сериозната дискусија што со неа треба да ја поведе за тоа како да се рачисти патот за економски развој. Ова би можело да земе и облици на барање ко-финансиери за инфраструктурни проекти во места како Зајас или Осломеј, што директно би ги подобрило условите за раст на приватниот сектор низ целиот кичевски регион.

Вториот предуслов е дека етничките Албански лидери мораат да ја разберат сложеноста на целиот предизвик што стои пред нив. Тие мораат да прифатат дека преобликувањето на македонската држава ќе мора да биде постепено. Пред спроведувањето на Охридскиот договор се исправа една опасна точка не многу далеку од денес кога ќе се појави првата неизбежна разочараност во врска со брзината со којашто се спроведуваат институционалните промени. Етничките албански лидери мораат да му се спротистават на предизвикот да се повлечат од политичката игра и да прејдат на примена на вонуставни средства. Истовремено, новата Македонска влада мора да обезбеди услови процесот на промени да се препознае дека почнува веднаш и да произведе конкретни резултати во праксата, за да се зачува моментот на достигнување постигнат со Охридскиот договор. Постои една особена опасност дека ветувањето за засилување на локалната власт ќе се избегне, земајќи ги предвид политичките и техничките предизвици што лежат пред него. Суштинска интер-етничка соработка меѓу локалните власти ќе биде суштествена за туркање на овој процес напред.

Третиот предуслов се однесува на Европската унија. За европската надоаѓачка заедничка надворешна и безбедносна политика, Македонија не е само уште една земја од многуте. Хавиер Солана, Крис Патен, Џорџ Робертсон и комплетните ресурси и кредибилитетот на европските институции што тие ги претставуваат (високиот претставник за надворешна и безбедносна политика, Европската комисија, НАТО) беа ставени на располагање минатата година за да се сопре кризата. Македонија од тогаш стана модел за тоа како европски предводената мултилатерална интервенција би можела да функционира во иднина.

Знамето на Европската унија сега е во центарот на македонскиот мировен процес. Во моментот, тоа знаме високо се вее. Но, тоа значи дека и влоговите на Европа се исто така исклучително големи. Доколку европската надворешна политика не може да оствари успех во мировниот процес во Македонија, на самата граница на Европската унија, човек тешко може да верува дека тоа ќе ѝ успее со подрачја коишто се подалеку од нејзините интереси.

Главниот ризик за имплементацијата на Охридскиот договор е неговата тенденција, во амбиент на намалени јавни ресурси, да се сведе на серија од сè-или-ништо игри меѓу

---

⁷⁶ *Ибид.*, стр 89.

етничките Македонци и албанската заедница. Само една сериозна заложба од страна на Европската унија може да спречи една таква динамика со генерирање можности и за двете заедници подеднакво да партиципираат во еден избалансиран процес на развој.

Сега за сега, средствата што на меѓународната заедница ѝ стојат на располагање во Македонија - дипломатијата, помошта во реконструкциите, буџетската и помошта во платниот биланс - се дизајнирани за справување со неволји предизвикани од конфликт, а не од структурни причини. Ако европското знаме е закачено на мировниот договор и ако стои на дипломатските маси во Скопје, зошто да не се стави и на градежните плацови и инфраструктурните зафати во Зајас, или на програмите за индустриско преобликување на Кичево?

Европската унија и нејзините членки имаат големо искуство во надминувањето точно на проблемите на индустрискиот пад и руралната неразвиеност со кои се соочува Македонија. Во самата Европска унија, целта за економска и општествена сплотеност - забрзаниот развој на заостанатите подрачја - се спроведува со масивна мобилизација на ресурси во форма на структурни и кохезивни фондови, базирани врз принципот на кофинансирање, сериозни стратегии за локален развој (втемелени на сигурни статистички податоци) и партнерство со локалните власти. Во моментот, тие средства не се користат во областа на Западниот Балкан, иако наскоро ќе им станат достапни на бројните нови членки.

Следната клучна област за европски ангажман е да се развие кредибилна политика во врска со трудовата миграција надвор од Македонија. За догледна иднина проблемот на невработеноста на младите во места какво што е Кичево нема да може да се реши без продолжување на миграцијата. Разбирањето на миграцијата не како проблем што треба да се потиснува, туку како средство за олабавување на притисоците во локалните економии и за генерирање на нови извори на инвестиционен капитал - мора да се дел од европеизацијата на Македонија и нејзината развојна стратегија.

Европската унија е соочена со фундаментален стратегиски избор во Југоисточна Европа: да продолжи да се бори со пожарите на неразвиеноста што се вивнуваат како почетни конфликти што никогаш не можат сосема да се разрешат; или да направи сериозен напор да ја извлече Македонија и Западниот Балкан од неговата развојна стапица, делувајќи врз причините за нестабилноста на самиот нивен извор.

3A ESI

Европската иницијатива за стабилност (*European Stability Initiative*) е независен непрофитен истражувачки институт со седиште во Берлин и со регионални канцеларии во Сараево, Приштина и Скопје. Создаден е во 1999 година како одговор на потребата за продлабочени анализи на прашањата за спроведувањето на политиката што се однесува на Југо-источна Европа. ESI има напишано бројни извештаи и анализи коишто се бесплатно достапни на веб-сајтот на организацијата (www.esiweb.org). Покрај претседавачот на Извршниот одбор, Гералд Кнаус (кој е и директор на проектот Научени лекции и аналитичката единица на Косово), и главниот уредник Марјус Кокс (кој е и директор на проектот на ESI за Босна), во ESI се ангажирани следните постојани соработници: Кристоф Бендер (постар аналитичар за Македонија и Србија/Црна Гора), Егарт Хартен (аналитичар за Босна и Косово), Верена Кнаус (аналитичар кој помага на проектот на ESI Научени лекции и аналитичката единица при Столбот на ЕУ на Косово), Феликс Мартин (аналитичар за Босна), Маркус Бранд (аналитичар за Косово) и Урлика Грајсхофер (на чело на канцеларијата во Берлин).

Во 2002 година ESI доби поддршка од Маршаловиот фонд за Германија на САД, од Шведската влада, од Швајцарската влада, од Одделот за меѓународен развој на Обединетото Кралство, од Фондацијата Кербер, од Британската влада и од Столбот на ЕУ на УНМИК на Косово.

За повеќе информации, ве молиме да го посетите нашиот веб-сајт или да го контактирате: Гералд Кнаус, esiweb@t-online.de